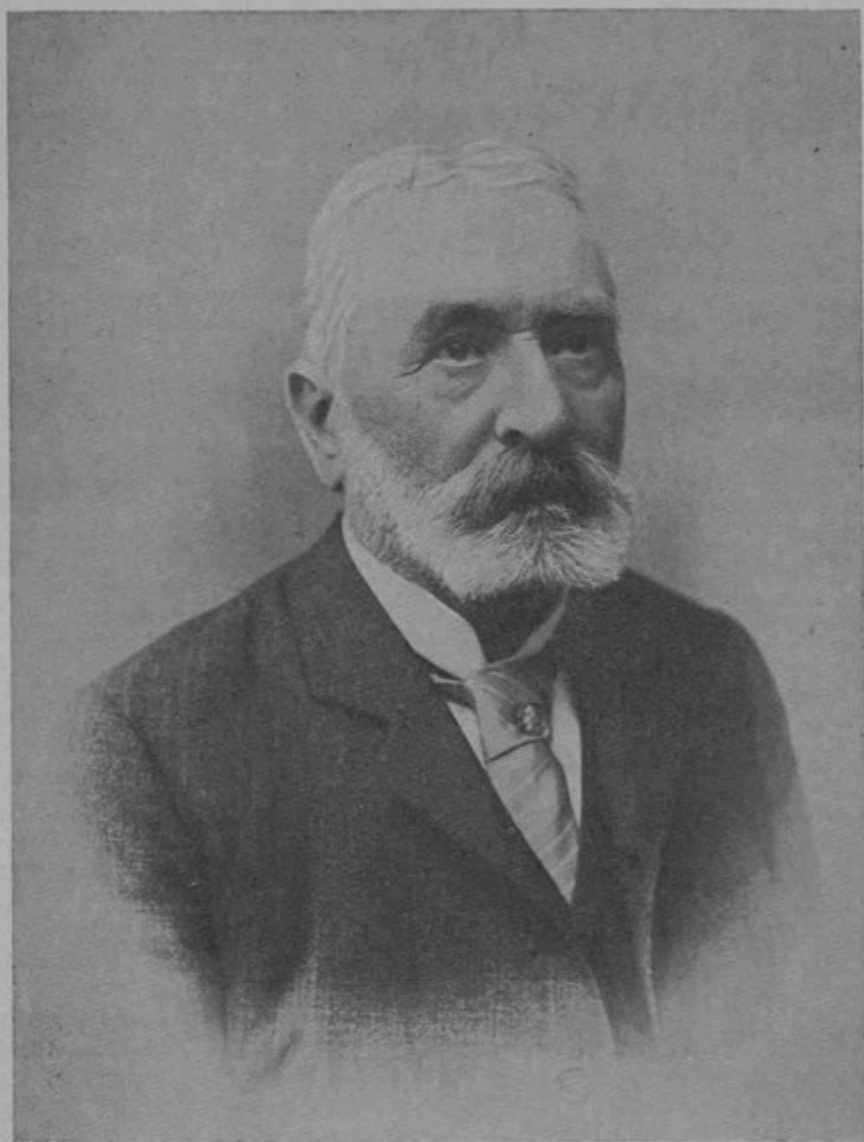

BOŠTJAN ROŠ

MOJI MLADOSTNI
SPOMINI

UVOD NAPISAL
NIKO ŽUPANIĆ

INŽENJER BOŠTJAN ROŠ (1839—1917)

Iz življenja Boštjana Roša

Avtor spisa »Moji mladostni spomini«, Boštjan Roš, se je rodil 20-II-1839 v Hrastniku pri Zidanem mostu kot najstarejši sin premožnega in uglednega kmeta in posestnika Mihe Roša in njegove žene Jere. Svojo mladost je preživel v domači vasi, kjer je pomagal pri paši. Osnovno šolo je obiskoval v Hrastniku.

Kot najstarejši sin bi bil moral Boštjan po tradiciji prevzeti domače posestvo ter se posvetiti kmetovalstvu. Toda njegova neodoljiva želja je bila, da bi se posvetil znanstvu, zlasti tehničnemu studiju in postati inženjer. Za ta poklic se je navdušil pod vtisom, ki ga je dobil ob trasiranju južne železnice, ki je v Hrastniku bila vodila ravno preko Roševega posestva. Ko se je to dogajalo, je Boštjan štel dvanajst let. V počitnicah je pomagal inženjerjem s tem, da jim je zabijal pisane merilne kole ter jim prenašal instrumente. S svojimi otroškomi očmi je videl v inženjerskem poklicu višek vsega znanja in moči, kajti opazil je, da so bili vsi, ki so bili zaposleni pri trasiranju proge pod vplivom in oblastjo inženjerjev. Takrat se je mladi deček odločil, da mora postati inženjer.

Gimnazijo je pričel obiskovati v Celju, nadaljeval jo je v Ljubljani, končal pa jo je v Gradcu 29. julija 1861 z odliko. Radi težkih materialnih razmer, v katere je padel radi spora s starši, ki so se protivili njegovemu nadaljnemu šolanju, se je moral že na gimnaziji vzdrževati sam predvsem s tem, da je instruiral slabe dijake. S svojo močno voljo in energijo je uspel, da je maturiral kot najboljši dijak.

Po kratkem bivanju v Hrastniku se je napotil na Dunaj, kjer je leta 1866. z odliko končal tehnične študije na državnem politehničnem zavodu (K.u.K. Polytechnisches Institut Wien). Tudi na Dunaju se je v glavnem preživljal z inštrukcijami. Kljub temu pa je našel vedno dosti časa tudi za splošno izobraževanje. Zanimal se je za umetnost, književnost, gledališče in petje. Fausta je znal napamet. Bil je odličen tovariš in dober pevec:

Že kot visokoškollec na Dunaju se je navdušil za »ilirsko« (jugoslovensko) misel. Med svojimi tovariši je vedno odločno zavzel pravice in svobodo Jugoslovenov. To je pozneje poleg osebnih motivov tudi odločilo, da se je naselil v Srbiji, kjer si je ustvaril svoj dom in kjer je umrl v dneh okupacije, na predvečer uresničenja njegovega ideala — jugoslovenskega edinstva in svobode.

Ko je po končanih študijah postal inženjer, se je z Dunaja vrnil v svojo domovino. Tedaj so ga poiskusili starši poslednjič pregovoriti, da bi prevzel in ostal na domačem posestvu. Dolgo je o tem razmišljal, končno pa se je odločil, da se posveti inženjerskemu poklicu, odrekel se je vsem materialnim koristim, ki mu jih je nudila domačija, pa tudi svoji dediščini. Poprijel se je svojega poklicnega dela in tako je bil kot praktični gradbeni inženjer zaposlen:

od 1. maja 1867 do 22. decembra 1868 pri avstrijskih državnih železnicah na trasiranju hrvatsko-dalmatinske proge; od 15. septembra 1868 do marca 1869 v svojstvu šefa odseka pri gradbeni inšpekciji »Prestolonaslednika Rudolfa železnice« (Bauinspektion der Kronprinzen Rudolf Bahn) na projektiranju in trasiranju proge Dunaj—Inomost in od 1. aprila 1869 do 1. januarja 1870 v svojstvu šefa odseka pri gradnji proge Karlovac—Reka.

Nato postane samostojen in neodvisen podjetnik ter gradi kot tak najprej od 1. januarja 1870 do oktobra 1874 progo Johhanisthal—Luchtenvald in to na račun firme Montana-Industrie- und Metallhandel A. G. Po pogodbi, ki jo je sklenil z imenovano firmo, je znašala njegova mesečna plača 500 goldinarjev s tem, da se mu posebej plačajo vsi osebni in potni stroški na terenu, a po dovršenem delu je prejel še 4000 goldinarjev. Od leta 1875 do 1879 je deloval kot civilni inženjer v Zagrebu.

V osamdesetih letih preteklega stoletja se je izvršil v njegovem življenju preobrat. Odločil se je za ženitev ter odšel na Balkan. Leto tega dogodka se ne more točno ugotoviti, vendar je zelo verjetno, da je prišel v Srbijo skupno z Antonijo roj. Štrukelj iz Ljubljane leta 1881. Tu se je naselil, prestopil v pravoslavlje ter se oženil. V Srbiji je deloval kot samostojni inženjer-podjetnik ter je kot tak zgradil mnogo mostov, cest in drugih zgradb. Iz njegove strokovne delavnosti v Srbiji navajamo sledeča njegova dela:

Leta 1885., v času srbsko-bolgarske vojne je zgradil most preko Nišave pri Pirotu. Z naglo dograditvijo mosta je pri umiku srbske vojske rešil celo divizijo. Drugi most je zgradil preko Kolubare pri Valjevu. Oba mosta služita še danes prometu. Roš je tudi odprl kamnolome pri Beogradu ter je s tako pridobljenim materialom gradil razne stavbe, trasiral in popravljaj državne ceste, železniške proge in ograje. Tako je Boštjan Roš sezidal ograjo pri saborni cerkvi s kamnom iz svojega kamnoloma. Razen tega je še ustanovil podjetje za impregnacijo železnih šliperjev, ki je bilo prvo te vrste v Srbiji.

Leta 1890. je postal ukazom Namesništva državni gradbeni svetnik, kar je ostal do leta 1896.

Boštjan Roš je bil lepe zunajnosti. Imel je široka pleča, a na kratkem vratu je bila izrazito slovenska glava z visokim čelom. Nosil je brado in brke. Njegovi sodobniki so trdili, da je bil zelo sličen francoskemu državniku Gambeti. Vse svoje življenje je bil zdrav in impulziven delavec, ki od svojih načel in pogledov na življenje nikdar ni odstopil. Njegov inženjerski tovariš Nikola Pašić, ki mu je Roš često posojeval tehnično orodje, ga je pozneje kot

srbski državnik večkrat vabil v radikalno stranko, kjer bi imel izglede za lepe položaje. Toda Boštjan Roš se ni hotel spustiti v politično življenje, ker je daval prvenstvo praktičnemu delu in rodinskemu miru. Zanimivo je, da je Nikola Pašić, ko je bil po zaječerskem uporu obsojen na smrt, pred katero se je rešil z begom v Bolgarijo, na meji srečal Boštjana Roša, ki mu je pomagal preko meje ter ga tudi denarno podprl. Tako vsaj pripovedujejo v njegovi rodbini.

V takratnih surovih časih mlade Srbije, so Roša, ki je bil prepojen se zapadno kulturo, težko razumeli. Toda te težave osebnega značaja je kot prepričan Jugosloven kmalu prebrodil in premagal. V Roševi hiši na oglu Birčaninove ulice in ulice kralja Milutina, v kateri je nekaj časa sam stanoval, pozneje pa dajal v najem, je leto dni pred umorom Kralja Aleksandra Obrenovića stanoval mladi gardijski poročnik Antonije Antić, ki je bil eden glavnih mlajših oficirjev-zarotnikov, ki so izvršili prevrat. V tej hiši so baje v stanovanju omenjenega poročnika zarotniki prisegli ter izvršili tudi vse priprave za prevrat (1903).

Rošev dom je bil dolgo vrsto let obiskovan od mnogih njegovih rojakov Slovencev inženjerskih tovarišev, znancev, politikov in novinarjev. Tudi potpisani sem vžival prijateljstvo B. Roša in gostoljubnost njegovega doma od mojega prihoda v Beograd (1907) do decembra 1914, ko sem se z njim videl zadnjikrat v Nišu pred odhodom v Rim radi ustanovitve Jugoslovenskega odbora. Posebno dragocena mi je bila Boštjanova gostoljubnost, ko sem prišel oktobra 1914 za teden dni iz Niša v Beograd, kamor me je poslalo ministristvo za zunanje zadeve. V prijateljevi kleti sem dobil stanovanje in zavetišče pred avstrijskimi šrapneli in granatami, ki so padale noč in dan na neutrjeno srbsko prestolnico. Ko je bila med svetovno vojno Srbija okupirana v jeseni leta 1915, je avstrijsko poveljstvo mesta Beograda poklicalo Boštjana Roša k zaslišanju, pri katerem so ga izpraševali v podrobnosti o raznih obiskih, ki so jih naredili njegovemu domu razni ugledni Slovenci, avstrijski državljani. Avstrijska špijonaža je umela potrpežljivo in točno beležiti, kdo vse prihaja v Rošovo hišo. Roš seveda zahtevanih informacij avstrijskim vojnim oblastem ni mogel dati; zanimivo pa je, da Roševa hiša v Beogradu za časa okupacije ni bila dobro zapisana v knjigah avstrijske vojaške policije.

Boštjan Roš je od dneva svojega prihoda v Srbijo ostal tam do konca svojega življenja. Kot beograjski meščan je mnogo storil za olepšanje prestolnice in bil je tudi med ustanovitelji društva za olepšavanje Vračarja, ki mu je bil dolga leta podpredsednik.

Na stara leta se je Boštjan Roš bavil z numizmatiko. Zbiral je stari srbski, grški in rimski denar ter razno posodo in nakit. O zbirki je poslal 7-VII-1939 podpisanemu g. prof. dr. ing. h. c. Mirko Roš iz Curiha naslednje podatke: »Kot dijak realne gimnazije v Beogradu sem začel že leta 1895. zbirati iz zanimanja za kulturno zgodovino in umetnost rimske novce. V tistem času so se v Beogradu prav lahko in poceni dobili srebreni in bakreni novci,

pa celo zlati. Zato sem si sčasoma iz svojih prihrankov ustvaril prav lepo zbirko, v kateri so bili zastopani skoro vsi rimski vladarji od Avgustove dobe do propada rimskega cesarstva. Moj oče, ki je imel temeljito humanistično izobrazbo, je bil moje zbirke zelo vesel in se je vneto zanimal za njo. Pomagal mi jo je izpopolnjevati z naveti in denarnimi sredstvi. Ko sem zapustil Beograd ter odšel v Hannover končati svoje tehnične študije, je prevzel moj oče celo zbirko, ki je takrat štela blizu 1000 komadov starinskega novca.

Ing. Boštjan Roš v mlajših letih

Še za časa mojega bivanja v Beogradu leta 1899 je prišla naša rodovina v posest dragocene zbirke grškega posodja, ki je bila last takratnega ruskega poslanika v Beogradu. Zbirka je štela okrog 100 kosov. Za njo se je pozneje zanimal zagrebški muzej, ki nam je nudil deset krat večji znesek, kot pa smo mi za njo plačali. Pozneje je moj oče zbirko posodja povečal s tem, da je dokupil nekaj manj važne rimske bronze.

V času moje študijske odsotnosti je moj oče sam znatno pomnožil denarno zbirko. Obsegala je »grke«, »rimljane«, »bizantince«, »južne Slovence« in »barbare«; zlasti dobro so bili zastopani

rimski konzularni novci (denarji) in oni iz Makedonije, Trakije, Mezije in Panonije. Med novci je bilo več prav lepih zlatnikov.

Deloma že pred vojno in kolikor mi je znano tudi med vojno, je moral moj oče večji del zbirke prodati, da je lahko zadostil materialnim obveznostim napram meni. Takrat so bili za moje starše težki časi: preseliti so se morali v notrajnost države z le malo sredstvi; sin Jurij je bil pri zavzetju Beograda težko ranjen, drugi sin Dušan je bil v Macedoniji kontuziran in težko bolan. Zato se ni

Antonija Roš, rojena Strukljeva iz Ljubljane

čuditi, da se je moral v takih razmerah moj oče ločiti tudi od svojih najbolj priljubljenih predmetov. Ti težki časi so skoraj popolnoma raztepli zanimivo in lepo zbirko novcev in malih umetnin starega sveta ter srbskih kraljev in carjev.

Svojim otrokom je oče po smrti zapustil samo nekaj komadov iz nekdanj bogate zbirke, ki jih je mati za časa vojne skrbno skrila in hranila. Del, ki je pripadel meni, je postal osnova nove zbirke, ki sem jo v toku mojega delovanja v Švici stalno izpopolnjeval. Prevzel sem zbirko od svojega očeta, da jo bom izpopolnjeno zapustil svojemu sinu.◀

Od svoje zgodnje mladosti je bil Boštjan Roš, kakor že vsi njegovi predniki, pasioniran lovec in kot tak je sodeloval v mladih lovskih in strelskih društvih takratne mlade Srbije. Vedno je vzdrževal po več lovskih psov.

Proti koncu osemdesetih let prošlega stoletja je Roš kupil posestvo na Vračarju ter si tam zgradil vilo, ki je bila radi svojega italijansko renesančnega sloga in radi lepe izdelave, okras Beograda. V tej hiši, ki je danes povečana last sina Dušana in Dorda, so se mu rodili vsi njegovi otroci: Mirko, Jerica, Dušan i Dorde. Posestvo v Birčaninovi ulici je B. Roš prodal malo pred svetovno vojno.

V svojo slovensko domovino je prihajal na obisk od časa do časa in vse svoje življenje je bil v stikih s svojim mnogoštevilnim sorodstvom. Malo pred svojo smrtjo je še pisal svoji sestri Rozaliji Plavšek v Trbovlje: „Slutim, da smo pri koncu te strašne vojne. Moja vroča želja je, da bi to doživel ter da še enkrat vidim Tebe, draga sestra, in svoj rojstni kraj”.

Boštjan Roš ni doživel izpolnitve te svoje želje in tudi ne zedinjenja naših bratov, temveč je umrl v najtežjih urah svetovne vojne, v odsotnosti svojih otrok, 31. decembra 1917. Danes počiva na beograjskem pokopališču, kjer zaznamuje njegov grob visok križ iz rdečega granita.

Antonija Roš, ki je dočakala že 87 let, pa je pripovedovala da je njen pokojni mož napisal svoje mladostne spomine v letu svoje smrti (1917) ali iz spominov samih je razvidno da jih je pisal že okolu leta 1912.

Zanimivi spis — »Moji mladostni spomini« objavljamo ob stoletnici rojstva Boštjana Roša (1839—1939) v prepričanju, da ga bodo njegovi ožji rojaki z zanimanjem čitali. Pa tudi znanstvenik bo v njem našel mnogo zanimivosti iz dobe slovenskega narodnega prebujenja, kakor tudi marsikatero antropogeografsko, narodopisno, sociološko in narodno gospodarsko zrno.

V Ljubljani, o Veliki maši, 1939.

Niko Županič

Biographie de Sébastien Roš

Nous publions ici en langue slovène »Les mémoires de ma jeunesse« (de 1839—1866) de l'ingénieur Sébastien Roš (Roche) qui sont très intéressantes de la côté anthropogéographique et folkloristique. Nous pensons qu'il est bien de savoir la biographie de cet homme, qui n'était pas un homme d'état mais dans sa vie privée un vrai gentleman, un excellent observateur de la vie et un très bon Slovène et Yougoslave.

Né le 20 janvier 1839 à Hrastnik près de Zidani Most en Slovénie, Sébastien Roš (Roche) était le fils aîné d'un riche et honorable paysan—propriétaire Michel (Miha) Roš et de sa femme Yera (Jera).

Les premières années de sa vie Sébastien passe au village, dans la propriété de ses parents, parmi les prairies abondantes et les montagnes boisées. Il aide ses parents en paissant les troupeaux et puis il entre dans l'école primaire à Hrastnik — même.

Il fallait, selon les traditions de famille, que Sébastien, comme fils aîné, reçût la propriété. Mais il avait d'autres idéals — c'était le désir insatiable de s'adonner aux études techniques et de devenir ingénieur. On sait d'après les notes de biographie de Sébastien que sa décision naquit au temps et sous l'influence de la construction du chemin de fer d'Etat à Hrastnik, qui traversait justement la propriété des Roš. A cette époque Sébastien avait 12 ans et pendant les vacances il aidait les ingénieurs en cognant des poteaux et des bâtons bariolés pour le mesurage et en leur portant des instruments. Pour lui, comme pour un enfant, l'ingénieur possédait le comble de tout savoir et pouvoir; il pouvait s'assurer que tout le monde occupé à la construction de ce chemin de fer, — l'ouvrier, l'inspecteur, jusqu'à l'entrepreneur, le curé, le professeur jusqu'au représentant du gouvernement, — était sous l'influence et le pouvoir de l'ingénieur.

À l'esprit du garçon naquit la résolution de devenir un jour un ingénieur, et ce qu'il avait décidé — il réalisa.

Il commença ses études au lycée de Celje, les continua à Ljubljana et finit à Graz le 29 juillet 1861 avec un excellent certificat de 1-ère classe. Sébastien, à cause des rudes conditions matérielles et des conflits avec ses parents au sujet des études, devait gagner lui — même sa vie; il donnait des leçons aux étudiants faibles et faisait des différents travaux. Avec la ferme volonté et l'énergie il a réussi de passer comme un des meilleurs élèves son baccalauréat à Graz.

Après un court séjour au pays natal — Hrastnik, — il part à Vienne, où il fait ses études techniques, terminées à l'Université 1866 (K. u. K. Polytechnisches Institut, Wien) avec un excellent certificat de 1-ère classe. Encore ici, à Vienne, il gagnait sa vie avec des leçons privées et de différents travaux.

Alors, comme vainqueur, il retourne dans son pays natal — Hrastnik, portant le diplôme d'ingénieur dans sa poche.

Au cours ces années d'études à Vienne, il s'intéressait beaucoup aux arts, au théâtre, à la littérature, ainsi qu'il jouait et chantait comme figurant au théâtre de Vienne et au théâtre des étudiants. Il connaissait presque tout le Faust par coeur. Il était un bon ami et un excellent chanteur; la jeunesse viennoise le connaissait bien dans le quatuor avec ses amis. Comme un bon Yougoslave, malgré qu'il ne travaillait pas dans la vie politique il désirait toujours obtenir la liberté et le droit pour des Yougoslaves, et par ce trait il se distinguait parmi ses amis. Plus tard, en plus de ses motifs privés, cette tendance, comme force motrice, lui a donné l'énergie de retourner en Serbie, d'y fonder sa maison, de travailler et de mourir au temps de l'occupation de la Serbie, la veille de la réalisation de l'unité Yougoslave.

Ses études finies, devenant ingénieur, il retourne au pays natal et alors, pour la dernière fois, ses parents s'efforcent vainement

de le détourner des études et de sa vocation si difficilement réalisée pour le faire revenir à sa propriété. Après avoir réfléchi pendant plus d'un mois pour prendre une décision définitive, l'énergique Sébastien décida encore cette fois-ci de désobéir aux parents et, ayant renoncé aux avantages matériels et à l'héritage, il se rend aux travaux pratiques d'ingénieur :

Du 1. VII. 1864 jusqu'au 1. II. 1866 il travaille comme ingénieur assistant à la construction du chemin de fer près de Zagorje. Du 1. V. 1867 jusqu'au 22. XII. 1868, comme ingénieur des chemins de fer autrichiens, il travaille à la construction du chemin de fer kroato-dalmatien. Du 15. IX. 1868 jusqu'à mars 1869 il est directeur de la Section et travaille sur le projet et la construction du chemin de fer Vienne — Insbruck chez »Bauinspektion der Kornprinzen Rudolf Bahn«. Du 1. IV. 1869 jusqu'au 1. I. 1870, comme ingénieur indépendant et directeur il est occupé au chemin de fer Karlovac—Rijeka. Sébastien devient entrepreneur indépendant et du 1. I. 1870 jusqu'au octobre 1874 il travaille aux chemins de fer Johannisthal — Luchtenwald, pour le compte de la maison Montana — Industrie — und Metalhandel A. G.

Très intéressant fut le côté matériel de ce contract d'après lequel ses appointements montaient 500 guldens — (toutes dépenses ainsi que les frais du voyages payés), et 4.000.— le travail terminé. Du 1875 jusqu'à 1879 il est l'ingénieur civil à Zagreb.

Etant un homme mûr de 42 ans, un changement se produit dans sa vie, il se décide de se marier et de s'établir aux Balkans, en Serbie 1881 (on n'a pu fixer l'année et la date exacte), probablement c'était vers 1881 qu'il est venu en Serbie avec Antonija née Štrukelj, avec laquelle il se marie, adoptant la religion orthodoxe.

En Serbie il continue à travailler indépendamment comme ingénieur — entrepreneur et entreprend des travaux de construction des ponts, des voies et des bâtiments: à travers la Nišava au temps de la guerre serbo-bulgare et à cette occasion il sauve en 1885 une division serbe en retraite en donnant à sa disposition un pont promptement bâti.

En construisant le pont sur la Kolubara il se sert pour le fondement de celui-ci du ciment qui n'était pas encore utilisé comme la matière de construction.

Il construit aussi le pont à Valjevo sur la Kolubara. Tous ces ponts existent encore et servent pour la communication.

Roche découvre des mines aux alentours de Belgrade et avec ces pierres il construit des maisons, des voies d'Etat, des chemins de fer, des bâtiments et des clôtures.

C'est Sébastien qui a construit la clôture de l'église cathédrale avec les pierres prises de sa mine.

Il a fondé le premier établissement en Serbie, qui s'occupait de la résistance des traverses de chemin de fer.

L'anné 1890 il devient, par le décret de la Régence, le conseiller en construction et il occupe cette position jusqu'à 1896.

Se rendant en Serbie, il vient pour la première fois sur le territoire libre serbe, auquel il aspirait dès son enfance quand il obser-

vait, encore comme un enfant, la construction du premier chemin de fer où étaient occupés comme ouvriers des Serbes, des Dalmates des Bosniaques, et quand il rêvait à son avenir lointin où il pourra, comme ingénieur, créer et construire.

Sébastien était un personnage remarquable, bien fait, de larges épaules, d'oeil et d'allure ferme. Un cou court portait fièrement une remarquable tête de large front, avec une barbe et des moustaches. Dans ce temps — là on trouvait qu'il ressemble bien à l'homme d'Etat français-Gambetta.

Toute sa vie il a vécu sainement comme un travailleur énergique, qui ne se dévia pas de ses principes et de ses vues sur la vie. Quoiqu'il fût invité par son collègue, célèbre homme d'Etat serbe, feu Nicolas Pašić — qui il prêtait souvent l'échafaudage et les instruments techniques — d'entrer dans le parti radical en lui promettant de bonnes positions et de grandes affaires, quand même Sébastien refusait toujours de mener une vie politique à laquelle il préférerait le travail pratique et la paix de famille. Il faut mentionner qu'au temps de revolte de Zaječar, quand le feu Nicolas Pašić fut condamné à mort, il a rencontré une nuit tout près de la frontière son ami Sébastien Roche, qui le pourvut d'argent, en lui donnant la possibilité de s'en fuir en Bulgarie.

A ces temps là, quand les conditions de vie de la jeune Serbie étaient encore tout mornes, lui, imbibé de la culture occidentale, se trouvait souvent devant de différentes difficultés de caractère privé, dont il souffrait et dont il se rendait maître, comme un vrai Yougoslave. Il est intéressant à noter, que la maison de Roche, où il vivait un temps, à l'angle de la Birčaninova et Kralja Milutina, habitait, un an avant le meurtre du Roi Alexandre Obrenović, le jeune officier de la garde — Antonije Antić, un de ces jeunes officiers qui ont organisé la révolution. Dans cette même maison et dans le logis d'Antonije Antić les jeunes officiers ont prononcé leur jurement révolutionnaire.

La maison de Roš était aimablement ouverte pour les compatriotes Slovènes, les amis ingénieurs, les connaissances, aussi que pour les hommes politiques, les journalistes, qui sont venus à Belgrade pour des motifs patriotiques. Pendant la guerre de 1915, au temps de l'occupation de la Serbie et quant la capitale — Belgrade — fut prise, Sébastien fut appelé par l'état major de l'armée autrichienne pour donner les explications détaillées sur les visites faites à sa maison par les honorables Slovènes — sujets autrichiens. L'espionnage autrichien notait patiemment, durant de longues années, les noms de tous ceux qui visitaient la maison de Roche et, après l'occupation, on lui demanda, des explications à ce sujet. Bien entendu, l'état major militaire autrichien n'a pas reçu les informations demandées, mais ce qui était caractéristique c'est que la maison de Roche était inregistrée dans les livres de la Police autrichienne comme suspecte.

S'étant rendu en Serbie, Sébastien y reste jusqu'à la fin de sa vie et comme citoyen de Belgrade il fait beaucoup pour l'embellis-

sement de la capitale. Il était l'un des premiers fondateurs de la Société qui s'occupait de l'embellissement de Vračar et il restait pendant plusieurs années le souprésident de la dite Société.

Dans ses années de vieillesse il s'intéressait à la science numismatique en collectionnant les anciennes monnaies serbes, grecques et romaines, aussi bien que la vaisselle et les parures. Après sa mort il a laissé trois collections très riches, que ses enfants reçurent en héritage. Toutes les explications sur ces collections et sur tout ce qui est en rapport avec elles sont données par Mr. Mirko Roche, le professeur.

Sébastien était dès sa jeunesse, comme tous ses ancêtres, un chasseur passionné et, comme tel, il est devenu membre de différentes sociétés de chasse et de tir de la Serbie d'autrefois. Il avait une meute et pendant son temps libre, en traçant et construisant des voies, des chemins de fer et des ponts; il chassait par toute la Serbie; c'était encore l'époque quand il y avait beaucoup de gibier qui, malheureusement, n'existe presque pas aujourd'hui, ou, en tout cas, se trouve très rarement.

A la fin de 1880 il avait acheté un bien le quartier Vračar où il a bâti une belle villa qui, par son architecture de style de Renaissance italienne, était l'embellissement de la capitale. Un temps Sébastien vivait dans cette maison, où sont nés ses enfants; elle est maintenant la possession de Dušan et Georges, ses fils, qui l'agrandissent encore. Sébastien a vendu sa maison dans la rue Birčaninova encore avant la guerre.

De temps en temps il venait dans son pays natal — la Sloveenie, et toute sa vie il était en contact étroit avec toute sa nombreuse famille. Peu avant sa mort, pendant la guerre et l'occupation de la Serbie, il écrit à sa soeur Rozalka Plavšak de Trbovlje: »Je sens que nous touchons à la fin de la guerre et c'est mon unique et dernier désir de revoir, ma chère soeur, toi et mon pays natal«.

Sébastien n'a pas eu le bonheur de voir son vœu réalisé et de voir l'union des Yougoslaves; il est mort, comme un vrai Yougoslave, au moment le plus sombre de la guerre, le 31 décembre, 1917, quand tous ses enfants étaient absents.

Au cimetière de Belgrade s'élève une grande croix du granit rouge, posée sur le tombeau de Sébastien Roš, ingénieur.

Moji mladostni spomini

† Boštjan Roš — Beograd.

Sledeče beležke pišem v nameri, da se mojim otrokom in moji rodbini ohranijo spomini na usodo naših prednikov iz nedavne preteklosti. Pri teh zapiskih se moram nekoliko tudi ozirati na monografijo svojega rojstnega kraja, s katerim stoji usoda moje družine v tesni zvezi. Pri tej priliki mi bo mogoče, tako se nadejam, rešiti

pozabnosti marsikatero zanimivo in karakteristično črtico iz življenja Hrastničanov in Trboveljčanov, katera bi bila sicer popolnoma zgubljena.

Položaj trboveljske občine in fare.

Trboveljska občina in župnija, kateri se popolnoma ujemata, sta najjužnozapadnejši del štajerske dežele, toraj mejaš Kranjske dežele. Njo sestavljata dolini: hrastniška in trboveljska. Obe pripadata glavni savski dolini ter se prožete od Save severno do visokih vencev, kateri ti dolini na severu, zapadu in deloma tudi na vrhodu omejujejo. Iz samega položaja se že vidi, da je promet teh dolin z ostalim svetom bil vedno navezan glavno na savsko dolino.

Na jugu omejuje trboveljsko in hrastniško dolino kamenito, ozko in strmo savsko korito, po katerem brzi hitra, zelena, peneča se Sava. Na desnem bregu Save se vzdigujejo strmine Kum-planine, katere popolnoma zaklanjajo dolino od juga. Dolini imata torej značaj dveh kotlov ter je njima klima, ker sta od juga visokim Kumom skoraj hermetično zastrti, precej ostra. Vinska trta ne uspeva v trboveljski dolini nikakor, a v Hrastniku se le delno goji.

Ob vznožju trboveljske doline teče potok Trboljšica, kateri ima svoje izvore na strminah za trboveljske vasjo in ki se pri železniški postaji Trbovlje izliva v Savo. V svojem poslednjem kilometru Trboljšica dela mejo med Kranjsko in Štajersko. Isto tako ima tudi hrastniška dolina svoj potok Savodnja, ki se sestavlja iz potoka Boben došlega iz Čejč in iz Brnice, katera priteče iz Dola skozi vas Brnico. Izpred železniškega mosta na podnožju Ravnega laza se spajata ta dva potoka v enega, ki se pri hrastniški železniški postaji izliva v Savo.

Oba potoka, Trboljšica in Savodnja imata približno enako količino vode ter lakho ženeta pri navadnem stanju vode po tri mlinske tečaje, le v močni letni suši voda upade na jačino za eden mlinski tečaj.

Stanovci teh dveh dolin so bili in so še dandanes izključno poljedelci — kmetje in kočarji, naseljeni po malih vaseh in po samotnih hišah. Največja vas — stolica župnije in šole — so Trbovlje, vas, katera je štela komaj 15 hiš: farovž, kaplanija, šola in kmetje: Roš, Volk, Porašuh, Koren, Kobac, Urhovec, Peklar, Samogonj in še 3 hiše.

Zemlja trboveljske župnije je podeljena na precej mala kmečka posestva, od 10 pa do 150 oralov površine.

Zemlja oranica je po trboveljski župniji skoraj povsod težka ilovica; s težavo se orje in prekopava, vendar je rodovitna če se dobro gnoji in racionalno obdeluje in — ako jo posluži prilično suho leto.

Vsaka kmetija ima: 1 hišo, navadno s kletjo podzidano za stanovanje gospodarjeve obitelji in njegove družine; 2 hlev za konje, za govejo živino in za drobnico. Hlevu je navadno dodana pojata za steljo. Nad celim poslopjem hleva se nahajajo kot: 1 nadstropje parna za spravljanje slame in sena in pod, kjer se žito mlati; 3 svinjak na več predelov razporejen za stare svinje in za prašičke; 4 kozolec, za Slovence zelo karakteristična kmečka stavba, s katero se ne more ponášati noben drugi narod. Vsaka premožnejša kmetija je imela poleg navedenih poslopij še kaščo, ali hram za hranjenje pijače, kislega zelja in repe, krompirja itd. v spodnjih prostorih, v gornjih se je pa hranilo suho meso, obleka, platno in enake stvari — in kočo, malo hišico, navadno z dvema sobama in kuhinjo, za stanovanje ostarelih staršev gospodarjevih, ali pa za kakega starega strica.

Dol 1848 so bili Trboveljčani podložniki raznih graščin, prebolske, plumberške, laške itd. Burno 1848 leto je zdrobilo stari avstrijski fevdalni sistem. Te graščinske gosposke so vladale nad svojimi podložnimi skoro nezavisno od državnih oblasti, prav po turško. Vsaka graščinska oblast je bila v stvari pravi pašaluk. Graščinski eksekutivni organi so bili po županstvih tako zvani »rihterji« in »oberrihterji« — sodniki in višji sodniki, ugledni inteligentni kmetje, kateri so bili zmožni nemškega jezika. Po večjih vaseh so bili postavljeni knezi, zopet inteligentni kmetje, podložni »rihterjem«. Graščinske oblasti so pobirale od kmetov štibro, desetino in kazen, imele so v svojih rokah sodno oblast za občine resnične ali navidezne prestope, kateri so se kaznovali z zaporom v kajhi, ali pa z batinami. Se ve, da je leskovka igrala pri tej proceduri glavno vlogo.

Hrastniška dolina naziva se še le od 1848 leta s tem imenom in sicer zato, ker je premogokop v tej dolini kot njeno posebno znamenje prišel tedaj na glas in zadobil ime Hrastnik. Staro ime je Zavodenjski graben, ali Zavodenjska dolina.

Obe dolini, zavodenjska in trboveljska bili sta brez vsake kolovozne zveze z ostalim svetom, toraj od njega skoraj hermetično usprti. Primitivno brodarstvo na Savi je edino uzdrževalo kolikor toliko komunikacijo z Dolejsko in Hrvaško na eni strani

in na drugi z Ljubljano. Ni toraj čudno, da je bil vpliv tedanjega svetovnega življenja na naše Trbovlje enak 0. — Le redko je zašel kak tujec v te doline. Kvečjemu, da so se včasih pritihotapili po stranskih stezah tobakarji in rokomavharji. Nihče, razen graščin-skih beričev ni maral za usodo Trboveljčanov, ti pa se niso za nikogar brigali, kar se je godilo preko Kriških planin, Kala in Kuma. Živeli so pravo patriarhalično življenje; obdelovali so — ne samo v »znoju svojega obraza« — ampak v znoju od nog do glave trdo zemljo, trebili grmovje in trebeže predelavali v plodonosne njive.

Trboveljčani so jako skromno živeli. Glavna jedila so jim bila: močnik, kaša, krompir, ješranj (Gerstenbräu), mleko zelje in repa, mlinci, fižol in sočivje, sadje in vrhunec celega »menu-a«: žganci in štruklji; se ve, da je bilo zmiraj dosti kruha in to črnega na mizi. Vina in mesa kmečka miza navadno ni videla, pač pa je vino zamenjaval hrušovec ali jabolčnik. Meso je prišlo le ob velikih praznikih in pri botrinjah, na svatbah, pri rešitvah in pogrebih na mizo; tudi je ob takih prilikah bel kruh zamenjal črnega.

Vsa poljska in domača opravila je izvrševal sem gospodar z vso svojo družino: z ženo, z otroci in starši, ako so še živeli in bili še pri moči, z brati in sestrami, ako so ti bili še v njegovi družini. Vsak bolji gospodar je imel poleg svojih otrok tudi najeto družino, hlapce in dekle proti letnemu plačilu. To družino je gospodar nabavljaj o Božiču za prihodnje leto. Letno plačilo hlapcem je bilo 15 do 20 goldinarjev, deklam pa 8 do 16 goldinarjev, pastirji pa so služili na leto po 4 goldinarje. Razmerje med najeto družino in gospodarjevo obitelji, je bilo čisto familjarno. O priliki velikih poljskih opravil, kakor so: okopavanje vinograda, senokoše, žetve, mlatve, si je izposojeval gospodar mlade ljudi iz soseske, kateri so mu pri teh opravilih pomagali. Kadar je bilo treba proso meti, je prišla mladina iz soseske »na kopico«. Se ve, da je bil gospodar obvezan tudi sosedom pri enakih prilikah s svojo mladino pomagati. — Bilo je v navadi, da je imela vsaka premožnejša hiša svojega »prihajača«. Ta človek, navadno rokodelec, je imel v hiši prosto prenočišče in hrano. Pomagal je pri raznih domačih opravkih, kadar ni bil s svojim rokodelskim poslom drugod zavzet — 2, 3 dni, potem je zopet odšel na 7—14 dni po svojem poklicu.

Poleg vsega bornega in primitivnega življenja so se moji Trboveljčani v svoji naivnosti čutili precej svobodne, zadovoljne in srečne ljudi. Največ skrbi, straha in žalosti jim je delala vojaška dolžnost, kateri so bili podvrženi mladi trboveljski fantje. In v res-

nici je bila ta starokopitna vojaška dolžnost težko breme, katero je slonelo na ramah ubogega kmeta. Vzeli so mladeniča v najlepši dobi med 20 in 22 leti zdravega in krepkega iz naročja obitelji, kateri je bil že največja podpora in ga uvrstili me dvojake na celih 14 dolgih let in to ne na domačih tleh med svojimi rojaki, nego v Italiji. Celih 14 let niso videli ti siromaki slovenske zemlje in svoje drage obitelji, pa vrnivši se po dosluženi dobi zopet v svoj domači kraj, koliko svojih ljubih so našli še živih? In kako so oni sami tedaj izgledali? Odšli so z doma mladi in rdeči kot rdeča, vrnili so se pa ostareli v stari in strani vojaški obleki, suhi in prepečeni od jakih žarkov italijanskega solnca.

Pojmljivo je torej, da so trboveljski fantje vse mogoče načine uporabljali, da bi se izognili vojaškemu stanu. Na nabore (Recrutierung) ni nobeden trboveljski fant, sposoben za vojaka, odšel dobrovoljno. Vsi ti fantje so postali vojaški begunci (Flüchtlinge). Celjska kresija, kateri je bila podložna trboveljska občina, je bila obvezna da da, kakor tudi vsaka druga kresija, vsako leto gotovo število regrutov, ker pa ni iz Trbovlja dobila skoraj nobenega, so morale druge občine s svojimi fanti nadomestiti primanjklaj. Se ve, da je na ta način pomnoženo vojno breme razsrdilo prizadete občine, posebno one »na Polju« v Savinjski dolini. Kaj se je potem iz takih razmer spletlo? Savinjčani so hodili v trumah, po 200 mož po noči loviti trboveljske fante, begunce. Savinjčani so imeli točen seznam vseh trboveljskih beguncev v rokah, obkolili so torej v največji tišini dotično hišo in pretresli tam vsako luknjo. Ako so begunca našli, so ga zvezali in odpeljali vojni oblasti v Celje. Spočetka se je menda Poljancem ta lov dobro obnesel, zasačili so, bržkone dosti debelih sulcev; pozneje so pa Trboveljčani postali opreznjši in pretkanejši: pri vsaki pojavi poljanskih lovcev so javljali kmetje na obmejnih hribih, na Kriški planini, na Mrzlici, na Kalu, vsi dobri prijatelji Trboveljčanov z močnim glasom: Bežite fantje, Poljanci gredo! V trenutku sta bili obe dolini obveščeni o preteči nevarnosti in fantje so se po raznih šumah in brlogih pravočasno poskrili. Posledica tega nezdravega stanja pa je bila, da so se Trboveljčani in Savinjčani črteli kot pes in mačka.

Pred 1848 letom je bilo v trboveljski župniji 5 oštarij: v Trbovljah pri Korenu in pri Mesarju, dalje pri Bregarju, kjer je sedaj tovarna za cement, na »Razpotju« in v »Peklu«.

V tretjem desetletju 19 veka je osnovana v Trbovljah narodna šola na nemški podlagi! V celi župniji ni bilo niti enega Nemca, a

čisto slovenski otroci so se učili v tej šoli izključivo nemško čitati in nemško pisati! Učitelj je bil popolnoma odvisen od duhovščine in je poleg šole opravljaj tudi službo organista.

Brodarstvo na Savi je pred 1848 letom igralo imenitno vlogo sploh za Slovence, posebno pa še za naše Trboveljčane. Potrebno je torej, da se z njim bolje spoznamo.

Trgovina med Ljubljano in Gorenjsko z ene strani in Dolenjsko in Hrvaško z druge strani, je bila zmeraj jako živahna. Posebno je šlo mnogo žita in koruze iz Hrvaške in še več vina iz Dolenjskega na Gorenjsko.

»Pridi Gorenj z mrzle planine
Vabi Dolenjc v gorke doline«

»Pridi na brod
Krški s' Triglava.«

Komu niso znana imenitna krška vina iz žlahtne vinske kapljice iz Gadove peči? Koga ni razveselilo in ogrelo srce bizeljsko vino s svojim finim okusom in z nepozabljivo aromo?

Najbližja in najprirodnejša pot iz Zagreba do Ljubljane je savska dolina. Naši stari so toraj sklenili, savsko korito regulirati in ga osposobiti s tem za plovbo. Menda v drugi polovici 18 stoletja so se temeljito in sistematično lotili tega mučnega podjetja.

Pri tem važnem delu je imel tudi naš imenitni rojak Jurij Vega, kot mlad inženjer svoje zasluge. Popravljanje savskega korita za plovbo ni bila mala stvar! Velike teškoče in težave so imeli inženjeri posebno v kamenitem defileju od Radeč pa blizu do Litije čez 30 km daljine. Ta težavna regulacija savskega korita je stala velikega truda in gotovo mnogo denarja; mi pa še danes, ko ne vidimo več sarokih ladij in ko so vsa ta dela le še podrtija, občudujemo v njih požrtvovalnost, podjeten duh in gradbeno umetnost naših prednikov. Slava jim!

Čim so začele po regulirani Savi ploviti ladje, natovorjene z rumeno pšenico in rujnim vinom, je nastalo v savski dolini živahno življenje. Vse je vrelo k Savi. Hribi so odmevali od brodnških klicev in od vpitja volarjev. Vsaka ladja je imela po 12, 14 — 16 brodnikov; najvažnejše mesto je zavzemal »zadnik«, kateri je dajal s krmilom ladji smer (Richtung); drugo važno mesto je bilo »sprednikovo«, kateri je s svojimi tovariši upravljal vožnjo na sprednjem kraju ladje. Da je bila plovba na Savi zelo nevarna in združena z veliko odgovornostjo, razume vsak, ki pozna močen tok Save,

njeno ozko in ogromnih skal polno korito. V defileju »med gorami« je bilo v vsaki natovrjeni ladji na potu proti vodi vpreženo po 20—30 parov volov, kateri so na dolgih vrveh počasi vlekli ladjo. Za plovbo je bil popravljen desni breg savskega korita, za to je bil tudi na desnem bregu napravljen kolovoz — komaj 1½ metra širok za vprego. Največ težav so imeli vodniki in volarji v strugah pod Južnatom in »Na jezcu«, kjer sta bili napravljeni umetni strugi in kjer je voda zelo hitra, struga pa ozka. Še nevarnejša je bila plovba vzdolž vode. Ni bilo terej nič nenavadnega, ako se je čulo, da se je kaka ladja »med gorami« razbila.

Potrebne volarje so dobivale ladje iz bližnjih vasi na desnem bregu Save. Dotični kmetje so torej imeli stalen zaslužek, kar jim je seveda dobro došlo. —

Brodniki so se nabavljali iz prebivalstva Savske doline. Bili so močni, zdravi slovenski fantje, skoraj sami vojaški begunci. Morali so trdo delati, no, zato so tudi dobro jedli in pili. Pijače jim nikdar ni manjkalo, tovorniki so skrbeli, da je za brodnike zmeraj bilo dosti dobrega dolenjca na ladji. Pojmljivo je, da so pri tako težkem in nevarnem delu vladali na ladjah prostaški običaji in sirovi razgovori; hudiči in pridušanje je letelo kakor toča iz ene strani ladje v drugo, od zadnika k predniku in nazaj; obnašanje brodnikov je prišlo zato v narodno poslovico: Kolne kakor brodnik!

Savske ladje so plovile samo po dnevu, prenočevale so na gotovih postajah, kamor so zvečer prispele. Take postaje so bile bile na Slovenskem: v Jesenicah pri Hribarju, v Brežicah, v Krškem, na Blanci pri Klembasu (ta je imel pregovor: še en teden po nedelji), v Bohovem, na Zidanem mostu pri Zoretu, pri Lašenu, Klemasu in Peklarju na Hrastniku, na Jezcu, v Zagorju, Litiji Kresnicah, v Lazah in na skrajni točki v Zalogu. Na vseh teh postajah so imeli dotični oštirji obilen dohodek od prometa na Savi, obogateli so in postali so sodišča in merodajni činitelji svojega kraja.

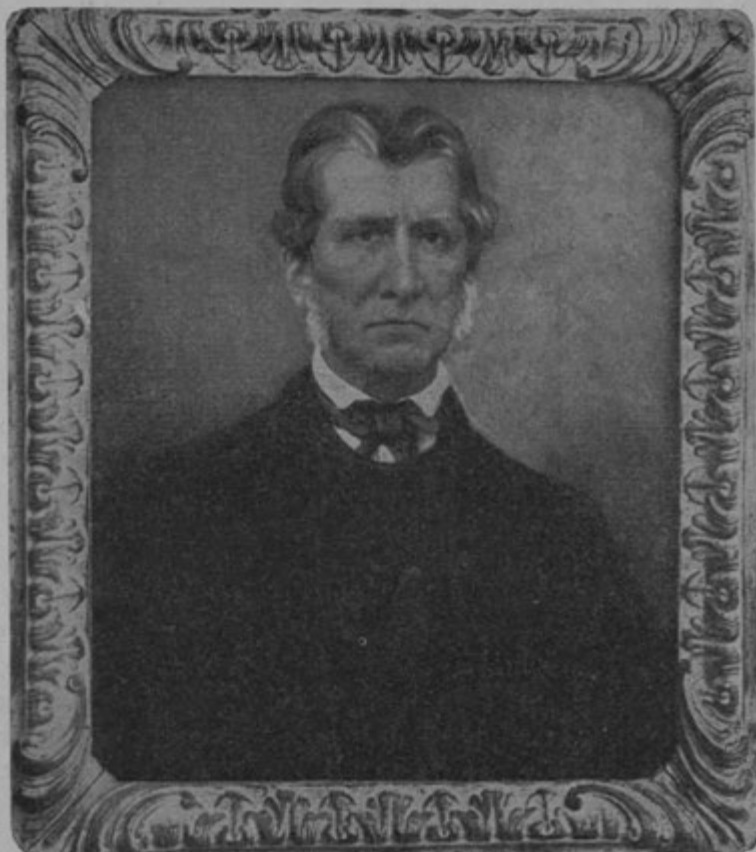
V opisanem »milieu« sem se rodil 19. januarja 1839 leta kot prvorojenec mojih staršev, Mihaela Roša, posestnika Zvonetove kmetije v Zavodnji in njegove žene Jere, rojene Osteršekove (Razpotnikove Jerice). Zibelka prednikov mojega očeta je tekla v okolici Kranja, ali pa v samem Kranju na Gorenjskem, kjer še dandanes žive Roši. Praded mojega očeta, ako ne že njegov pred-praded, se je naselil v 17. stoletju v Trbovljah, kjer ga najdemo kot posestnika Roševe kmetije na severozapadnem kraju trboveljske vasi. Zraven

poljedelstva se ja pečal tudi s tesarskim poslom. Istega rokodelstva se je tudi njegov sin poprijel, krepek in lep mladenič. Moralo je biti okoli leta 1765 ko so tega mladega Roša, mojega pradedu najeli v neko malo grajščino na »Polje« v Savinjsko dolino, da naj isti popravlja strešni stol »grušt«, kateri je bil že prilično izdal. Menda se je mladenič na tem poslu precej dolgo mudil. Pri tej priliki je prišel v dotiko z grajščinskimi ljudmi; spoznal se je tudi z graščelsovo hčerko, katera se je v mladega »cimpermana« smrtno zaljubila. In sedaj se zgodi nekaj, do sedaj še nezaslišnega in nenavadnega: grajska hči, plemenitašica pretrga vse rodbinske vezi s svojo familjo in se omoži z navadnim kmetom, podložnim grajščinski gosposki ter postane navadna kmetica.

Medeni dnevi mladega para menda niso dolgo trajali. Mlada gospodinja ni bila vajena trdemu mlečkemu delu; prišle so hude letine in gospodarstvo je krenilo rakovo pot. Umrli sta oba v največji revščini, zapustivši troje nepreskrbljenih otrok; enega sina Jakoba in dve hčeri; posestvo pa je bilo za dolgove prodano. Romantična ljubezen grajske hčeri se je končala toraj žalostno, tragično. Tej naši simpatični, ali nesrečni prababici ni torej namenjeno, da vživa sad svoje goreče ljubezni, toda v srca svojih otrok je posadila zrno kulture, katero je v potomstvu naprej klilo in iz katerega je pozneje zraslo sveteče drevo blagostanja: naučila je namreč svoje otroke čitati, pisati in računati v slovenskem in v nemškem jeziku, hčeri tudi šivati in krojiti ženska ročna dela. To je bila edina dota, katero je nesrečna mati svojim otrokom zapustila. Hčeri ste ostali samici; živeli ste skromno po kočah in se vzdrževali kot mojškri. Spominjam se dobro, da so mi ljudje v mojih otroških letih govorili o mojih starih tetah Rošovkah, ki ste tedaj stanovali v Martinšekovi koči nad današnjim hrastniškim kolodvorom. Tam jih je tudi našla smrt.

Sin Jakob, moj ded, se je potikal po domačih krajih. Ker je bil pismen in ker je govoril nemško, je našel povsod zaslužka kot pisar in posrednik. Naposled se je bil vstanovil kot nekak bolji »prihajač« v imenitni, premožni Peklarjevi hiši v Peklu Jakob je opravljal pri raznih gospodarjih brodarstva na Savi službo »Schaffer-ja« — poslovođe. V tem poslu je terej spremljal ladje od Zaloga do Siska in tudi dalje globoko v Slavonijo in nazaj. Kadar se je taka »rajža« končala, je odsedel Jakob nekoliko dni pri Peklarju, pa se zopet pripravil za drugo »rajžo«. V tem poslu je Jakob dobro živel in si prihranil tudi nekaj denarja.

Premožna in spoštovana Peklarjeva družina je imela od starih časov lepo posestvo v Peklu v svojih rokah. Početkom 19. stoletja se ponesreči gospodar Miha Pekar, slučajno se mu sproži polna puška in on od tega strela umre. Miha je zapustil tri sine: Jurja, Jakoba, Franca in še trdno vdovico Lenko v najboljših letih. Naj-

Miha Roš, trboveljski »ober-richtar« (rojen 1808)

starejši sin je bil že odrasel in sposoben da vzame gospodarstvo v roke. Sedaj prevzame sin Jurij res posestvo in se oženi; mati Lenka se pa preseli v malo hišo. Tu Lenka ni bila dolgo sama, omoži se kmalu z Jakobom Rošem, katerega je že zdavnaj poznala kot poštenega človeka. Živela sta nekoliko let v tej mali hiši, kjer je bilo rojenih troje otrok: Miha, moj oče, hčerka Neža in sin Jakob. Leta

1816 sta pa kupila popolnoma zapuščeno Zvonetovo posestvo v Zavidnji, preselila se tja in dala prepisati posestvo na ime svojega 8 letnega sina Mihaela, mojega očeta.

Tukaj na Zvonetovem mojim starim, Jakobu in Lenki, sreča ni bila mila. Ukvarjala sta se in obdelovala zapuščene njive in trav-

Jera Roš, rojena Ojsterškova po domače Razpotnikova, poročena 1838

nike, kolikor sta mogla; ali, poleg vse dobre volje se nista mogla otresti dolgov. Polje je ostalo deloma neobdelano in s plevelom zaraščeno, poslopje nepopravljeno, strehe neprekrite, v hlevu pa skoraj nobene živine. Izgleda, da se je nemila usoda Jakobovih staršev pri njem in njegovi Lenki ponavljala. Otroci so jima pa bili zdravi, veseli in brihtni. To je bila menda njuna edina tolažba. Poleg vse

svoje revščine je Jakob vendar le uspel, da pošlje svojega starejšega sina Mihaela v Celje v šolo. Tukaj se daroviti dečko v enem letu nauči slovensko in nemško čitati, pisati in računati. Na koncu šolskega leta se vrne Miha zopet domov. Tukaj se dečku precej ponudi prilika, da svoje šolsko znanje uporabi v praksi in da ga spremeni v zaslužek. 1824 leto so prišli v trboveljsko sosesko zemljemerci — geometri —, za topografsko snimanje zemljišča. Geometri so se v Peklu ustanovili. Bili so vsi trdi Nemci brez znanja slovenskega jezika. Potreben jim je toraj bil pismen človek, kateri je govoril oba jezika. Razen Zvonetovega Mihaela ni bilo v celi trboveljski župniji človeka, ki bi lahko odgovarjal tem potrebam. Njega so torej geometri vzeli v službo. Miha jim je prav dobro služil in postal njihov factotum. Poleg skromnega zaslužka se je naučil tudi marsikaj koristnega iz oblasti zemljemerstva. Ko je bilo zemljiemerjenje gotovo, je ostal Miha doma pri starših in jim pomagal pri domačih opravkih. Pozneje je stopil Miha v službo nekih zakupnikov daca v Slovenskih goricah. Tam je prebil kot dacar nekoliko let. Ko so pa starši bili opešali, približno 1837 leta, je Miha prišel domov in je prevzel gospodarstvo žalostne kmetije v svoje roke.

1838 leta se je Miha oženil z Jerico z najmlašo hčerko Ojstrškovo, po domače Razpotnikovo. Razpotje je bilo lepo posestvo na kraju ojstrške vasi, na sedlu ležeče med trboveljsko in zavodenjsko dolino. Razpotje ima krasen položaj ter nudi potniku prelep razgled na tri strani. Horizont z Razpotja na vshodu omejuje Kal in masiv Kolka, na jugu Kum, na zapadu sv. Planina; za hrbtom na severu se pa vzdigne Ostenk. Ojstrški, že od nekdaj posestniki Razpotja, se bili premožni in spoštovani gospodarji. Na Razpotju je bila tudi že od davna oštarija; zmeraj se je mogel popotnik, ki je prišel iz Trbovelj ali iz Zavodnje, iz Ostenka ali iz Pleskega, tukaj okrepčati s čisto kapljico dobrega dolenjca.

V razpoški hiši so bila tri pokolenja zastopana, četrto je bilo pa na pomolu. Očak Razpotnikov je bil moj praded Valentin, gibčen, poln humorja in zelo zanimiv starec okrog 100 let star, dalje njegov sin 70 letni gospodar Martin, sin njegov Janez, mladenič, že za ženitev. Od treh Martinovih hčeri je bila starejša Mica že v Zagorju pri Juvanu omožena in imela je že tudi otroke — četrti rod — mlajše, Ančka in Jerica, sta bili pa še neomoženi doma. Razpoška oštarija je bila zmeraj dobro obiskana, že radi dobrega vina in — lepih deklet. Vsak tujec, ki je prišel v Trbovlje, se je oglasil tudi na Razpotju, da vidi in čuje stoletnega moža Valentina, da ga pov-

praša kako je živel, da je mogel dočakati tako visoko starost. Valenta je popil kupico vina, pa je potem pripovedoval ljudem iz svojega dolgega življenja. On je bil v mladih letih strasten lovec in zato tudi poln lovskih pripovedk in laži. Da je bil tedaj že udomačen med lovci »Jägerlatain«, priča sledeča Valentova zgodba, katero je rad pripovedoval: — Neko popoldne sem precej truden prišel od Ostenška sem skozi Ojstro iz lova in slišal kako šoštar (čevljar) Mamovnik nabija. Da si malo odpočiješ in pokramljaš z Mamovnikom, sem si mislil, krenem k njemu v hišo in tam pri njem na klopi posedim. Ko se je začelo mračiti, obesim zopet prazno puško na rame, poželim prijatelju Mamovniku »lahko noč« in odrinem domov. Komaj sem pa prišel blizu prelaza, mi priteče nasproti zajec. Glej ga, badrge, si mislim, vedoč, da mi je puška prazna in se počešem po r — v roki mi pa ostane kepa smole, ki se je bila na Mamovnikovi klopi prilepila mojim hlačam; zaženem smolo proti zajcu, ki je ravno hotel skočiti čez prelaz in ga srečno zadenem sredi čela; — ali v istem trenutku prileti tudi od druge strani zajec in skoči čez plot. Ravno na vrhu plota sta se srečala zajca, trčila s čelom eden ob drugega, zleplila se s smolo in obvisela eden na eni, drugi pa na drugi strani prelaza. Jaz — ne bodi len — njima mirno pristopim, snamem s prelaza, obesim žive preko druge rame in možko odkorakam na Razpotje.

Da postane človek v globoki starosti zopet otročji, dokazuje sledeči prizor, ki se je na Razpotju večkrat ponovil: Valenta je bil velik prijatelj otrok in rad se je z njimi igral, posebno z nami, njegovimi pravnuki, kadar smo prišli na Razpotje v goste. Pivci so sedeli okoli mize z Martinom, mi otroci smo pa po hiši z Valentom in on z nami burke uganjali, smejali se in ropotali, da gosti niso več mogli drug drugega razumeti. Martin je Valentina opomnil, da naj se z otroci na mirnejši način zabava in da naj ne delamo toliko vrišča. Valenta pa se je po takem opominu od strani svojega sina čutil bridko osramočenega in razžaljenega, vzdignil se je srdito, udaril z nogo ob tla in svojega sina, 70 letnega starca oslovil: »Kaj, Ti poba boš mene učil in meni ukaze dajal!« Razume se, da je ta prizor vzbudil med gosti veliko veselje in največi grohot.

Valenta je bil suh, ali žilav, preko povprečne postave visok človek; nosil je šolne, kratke hlače do kolena, po zimi volnene nogavice, po leti pa brez njih, srajco s trto i širok črn klobuk. Preselil se je mirno, kakor da je sveča dogorela in ugasnila, na drugi svet v starosti 102 let.

Martinu Razpotniku, imenitenemu gospodarju ni bilo všeč, da daje v zakon svojo pridno, vitko, lepo črnkasto, 22 letno hčerko človeku, ki se klati po belem svetu, ki nima nič svojega razen ene raztrgane kože in nekaj zadolženih, s trnjem obraščenih oborov. Tako je rezoniral oče Martin, Jerica in Miha sta pa vse drugače mislila in tudi drugače potem ukrenila. Pa kakor je že v navadi, na kraju krajev premaga zvesta ljubezen očetovo upornost; Miha se oženi z Jerico, oče Razpotnik pa da svoji hčeri za doto 200 gol-dinarjev in eno telico.

Sedaj so pa nastopili novoporočenima hudi dnevi, časi polni mučnega dela, trpljenja, pomanjkanja in požrtvovanja. Morala sta sama z eno deklo, enim hlapcem in enim pastirjem obdelavati zapuščeno kmetijo, odplačevati stare dolgove in nove davke, popravljati razpadajoča poslopja, nabavljati novo živino, hraniti sebe, družino in ostarele Mihove starše. Miha je vozil z enim parom konj natovarjih premog v ladje in ga vozili v Brežice pa tudi v Ljubljano. natovarili premog v ladje in ga vozili v Brežice pa tudi v Ljubljano. Na ta način je zaslužil Miha nekaj denarja, potrebnega za domačijo. Kot pismen in razborit človek, je bil Miha po vsej dolini čislán in uvaževán. Ljudje so hodili k njemu vpraševát za nasvete, da jim prečíta in napiše kako pismo, da jim zdere zob (v Pekarjevi in Roševi obitelji je bil od starih dni udomačen običáj, da so vsi moški drli zobe). Za vsak izdrt zob je računal moj oče groš, prijateljem pa zastonj. Pri teh operacijah so se večkrat dogodili tudi prav komični prizori. Nekoč je moj oče izdrl zob mladi ženski; sedela je, kakor je to bilo običájno, na nizki tronožni stolici. Ko je kri že odtekla, ona ni vstala, nego je še vedno sedela. Končno je le morala vstati, ali je pri tem glasno zajokala in si sramežljivo pokrila oči z robcem. Pod stolicó pa je pustila malo lužo vode, katera ji je bila všla pri izdiranju zoba.

Kmalu je kresijska gosposka imenovala Miho za »richterja« in skoro na to za »oberrichterja«. S tem imenovanjem postane moj oče uvaževana osebnost. Mnogo je imel posla po raznih komisijah in pisarnah. Tudi mu je uradna in privatna korespondenca jemala mnogo časa, tako da ni vtegnil opravljati potrebnih poslov na svoji kmetiji. Cela skrb in vsa odgovornost kmetije je slonela torej na ramah mlade žene Jere. Delala, mučila se in gospodarila je torej ta pridna in junaška žena, kolikor je mogla, od ranega jutra do pozne noči. Še ena briga se je obesila tem dobrim ljudem na vrat: priplavali so jim otroci po vodi. Leta 1848 se je Roševim rodilo

že četrto dete. Ali — hvala bogu — sedaj se je začelo Trboveljčanom nebo jasnit in tudi Roševa obitelj je šla bolji prihodnosti nasproti.

Ko so me moji botri: Plaznik in brniška Kržanjka z babico Špirovko 20. prosinca 1839 leta v Trbovljah h krstu nesli, so se na Razpotju pri mojem dedeku Martinu malo oddahnili in z dobro dolensko starino malo okrepčali. Z Razpotnikom v dobrem prijateljstvu, so menda radi tega malo dalje posedeli in tudi kako kupico starine preko potrebe popili. Med živahnim pogovorom so pozabili skoraj na mene in na krst, zares so pa zgubili pismo mojega očeta, namenjenega trboveljskemu župniku, s katerim ga moj oče prosi, da naj krsti mene na gotovo ime. Ko je v trboveljski cerkvi prišlo do dajanja imena krščenuku, sta botra po žepih iskala Mihovo pismo. Zastonj! Pisma ni bilo nikjer, ime pa sta pozabila. Da me nebi nekrščenega nosili nazaj k Zvonetu, so mi dali ime svetnika 20. prosinca: Svetega Boštjana! Na ta način sem prišel do svojega krstnega imena. Moji mami se pa to ime nikakor ni dopadlo in zato je jokala celih 10 dni.

Moj najraniji spomin datira iz 4 leta moje starosti. Bil sem s svojimi starši v Plazu na svatbi — ohceti. Ženil se je menda Plaznikov Jur, stric mladega Plaznika in po svojem poklicu mežnar v Dragi. Popoldne so se svatje pri bogato obloženi mizi veselili. Mi otroci smo pa v veži noreli. Ravno sva se bila z enim petelinom moje starosti spopadla, ko nama pristopi iz hiše eden svat in vpraša, koliko da sem star. Kakor vsi mali otroci, tako sem tudi jaz hotel biti starejši nego sem v resnici bil, — odgovoril sem nesramno svatu da sem star 6 let, dobro vedoč, da mi je bilo še le 4 leta. Ta laž mi je ostala — ne vem, zakaj — do današnjega dne v spominu.

Da pri tej priliki opišem tudi svatovščine, kako so se pred 60 leti vršile v trboveljski župniji. Ženin je imel svojega starešino, kateri mu je bil snubil nevesto, svojega tovariša — navadno najboljšega prijatelja iz vrst svojih tovarišev — in svoje svate, prijatelje in sorodnike. Isto tako je nevesta imela svojega starešino, svojo družico in svoje svate. Ženinovi svatje so se zbrali z godci vred na njegovem domu ter so skupaj šli po nevesto, katera jih je s svojimi svati čakala na svojem domu. Vsi tako zbrani so šli v cerkev k poroki. Med potjo so svatje streljali iz samokresov (pištolj), ker je vsak od njih ponesel s seboj samokres in potrebno množino smodnika — »pulfra«. Ženin in svatje so bili oblečeni v lepo črno obleko iz sukna, povrh te so nosili dolg in košat plašč iz finega temnopl-

vega sukna s »kragen-nom«. Škornji, biksani, do izpod kolena so morali biti za vsako svatovščino novi. Na glavi so nosili črne, dolgodlake zajčje klobuke. Vsak svat je nosil za klobukom in na plašču na prsih pripet velik »pušlec« umetno napravljen s širokim svilenim trakom. Ženske so bile v narodnih oblekah: rokavci, čez nedri lepo svileno ruto, na glavi »avbo« s pečo pokrito, črno ali pa plavo »kiklo« in opasane s srebrnim pasom. Na nobeni poštene svatovščini niso smeli manjkati godci. Godci so imeli poleg godbe še nalogo svate zabavljati in jih razveseljevati; zato so oni razne burke uganjali, držali šaljive govore, preoblačili se v ciganke in stare babe itd. Svatovski godec je moral vse pojesti in vse popiti kar se mu je nudilo, moral je izdržati vse sunke in batine, katere so nehote ali pa namenoma na njega padale, moral je vedno biti vesel, šaljiv in pa razpoložen.

Zvečer so prišli fantje iz bližnjih vasi »voglarit«. Dobili so navadno v kablu vina; zapeli so, ženinu in nevesti drage pesmi in imeli so pravico obrniti se nekolikokrat v plesu z nevesto, družico in drugimi dekleti svatovščine. Večkrat je prišlo pri voglarenju do boja med fanti iz raznih vasi in tudi do uboja.

Na svatovske mize je prišlo vse najbolše, karkoli je hiša premogla: purani, kapuni, race, piščeta, svinjina in teletina, šarkli, krofi in pogače. Dobre vina je bilo zmiraj v izobilju. Za fino in okusno prireditev jedil so nabavljali posebno dobro kuharico, kakor je bila na pr. brniška Križanjka in njena hči Klembaska.

Zavodenski graben je bil pred 60 leti kaj redko obljuden. Na Cukališču pri Savi, na desnem bregu zavodenskega potoka, je posestnik Drnovšek iz Drage bil postavil malo hišico, katere še danes tam stoji v prvobitnem stanju. Poleg hišice je bilo sezidano »znamenje« s sliko sv. Miklavža, brodniskega patrona. Tu je bil »brod« — prevoz preko Save na čolnu. Savljani: Lašen, Vodopivec in drugi so imeli brod v svojih rokah in so prevažali romarje na sv. Kum. Na drugi strani potoka, malo niže za Savo je imel Možina svoje poslopje in svoje posestvo; nad njim na bregu je bil naseljen Martinšek. Nekih 400 m od Cukališča naprej v dolini in na desnem bregu potoka so živeli Peklarji v »Peklu«. Peklarji so imeli dve lepo zidani hiši, štalo, mlin na potoku, kovačnico, kozolec in frjačo; bistri studenci so izvirali okrog hiš. Dalje v dolini v »Spašnici« je bil naseljen fužinar Mitelj, dober kovač in zelo bister in »kunšten« človek. Kakih 300 m naprej je stanoval na levi strani po-

toka stari Pintar v mali kočici; imel je nekaj trebežev okrog kože in mali vinogradič; od njega so bili Roši kupili Zvonetovo posestvo. Njegov sosed, kakšnih 200 korakov naprej v dolini je bil Špilar, po domače Blanček, mali možiček in majhen posestnik. Na desnem bregu nad Blančkom je živel mali posestnik Kržanc, naš sosed. Sto korakov naprej od Kržanca je bila naša domačija na lepi planoti, ležeča nekih 40 m nad potokom. Naš sosed na potoku je bil »zavodenski mlinar« Nace, dobra in poštena duša, s polno hišico otrok Okrog svojega mlina je imel Nace nekaj vrta in majhno njivo. Moji materi je Nace, ko je videl, koliko je trpela in kako žalostno je živela, večkrat stisnil v roko kakšno sadje, kako jajce, ali pa celo daroval kako pišče. Moji sestri Rozaljki je pa rešil življenje; ko je bila namreč kot dveletni otrok pri mlinu padla v vodo, jo je on, že na pol mrtvo, izvel iz vode. Moja mati se je te dobre duše zmeraj spominjala z največjo hvaležnostjo in mu ohranila najlepši spomin. — Iza Nacetovega mlina 100 korakov naprej in malo oddaljena od potoka izpod Slepčeka je stala Štihova hiša. — Na desnem bregu potoka se dviga kakih 30 m iznad doline lepa ravan, Log. Tam so naseljeni kmetje, premožni Logar, Štih in Kašnar, izpod njih na potoku pa Žefran. Od tukaj na desno se polagoma vzdiguje breg Žuganje s posestnikom Bizeljom. Na tem planu so izkopali rudarji — knapje — okna (Stollen) do velikega premogovnega zaklada izpod Hrastnika. Zavodensko dolino zaključuje nekih 500 m od Žefrana naprej, kovač Bohnar s svojo kočico in trebežem okrog.

Zavodenska dolina je bila skoraj povsod zaraščena z grmovjem, zlasti z jelšo. Otroci so pasli ondot živino. Po dolini so tudi vozili, ali je kolovoz večjim delom tekel v samem potoku. Po celi zavodenski dolini so vladale večji del revščina in nadloge, kakor bi bila dolina zapuščena od Boga in ljudi.

Trije važni dogodki, ki so skoraj ob enem stopili na plan, so naenkrat spremenili lice zapuščenih trboveljskih dolin in usodo naših Trboveljčanov. To so bili: revolucija 1848 leta, gradba železnice skozi Savsko dolino in eksploatacija premogovnih zakladov na Hrasrtniku, Trbovljah in Zagorju.

Revolucija 1848 leta, katera je bila zavzela vso srednjo Evropo, je zadela tudi Avstrijo v temelju, podrla je fevdalni sistem, na katerem je bila ta stara država osnovana. Vse zemljišče je namreč bilo lastnina peščice ljudi, plemstva, graščakov. Kmetje, kaferi so bili od nekdanj obdelovalci in posestniki tega zemljišča, so bili podložniki te gospode in v neko roko samo zakupniki, »štantmani«

graščakov. Revolucija pa je napravila od podložnih kmetov prave gospodarje njihovih posestev in ravnopravne državljane monarhije. Se ve, da kmetje niso dobili svojih posestev zastonj, za »Bog lonaj« v svoje roke, ampak so jih morali graščakom plačati. Ta aranžman je vzela država v roke tako, da se je odplačevanje — razbremenitev (Grundentlastung) razprostirala na nekoliko decenij.

Od največje važnosti za Trbovlje je postala železnica med Celjem in Ljubljano preko Zidanega mosta, katero so začeli graditi 1847 leta. Od cele proge »Južne železnice« so najprej dovršili Dunaj—Glognice, potem Gradec—Maribor, pa Maribor—Celje in sedaj je prišel na vrsto del Celje—Ljubljana. Slišal sem, da je bilo na merodajnih mestih mnogo govora, svetovanja in prevdarjanja, s katero progo bi vezali Celje z Ljubljano. Prvi pogled na karti kaže že lajiku, da bi bila železniška proga od Celja po Savinski dolini preko Motnika na Ljubljano krajša, lažja in cenejša nego proga Zidanega mosta in Savske doline. Z druge strani pa se je morala vzeti v poštev ta okolnost, da se Hrvaška, v prvi vrsti Zagreb mora vezati z glavno progo »Južne železnice«; najprirodnejša in najboljša taka zveza pa je bila Celje—Zidanimost—Zagreb. Proga Celje—Zidani most se je torej pokazala neobhodno potrebna in menda zato je dobila savska varijanta petežnost nad prvo.

Bilo je menda že 1846 leta v jesen, ko so nekega večera stopili v našo hišo trije lepo in gosposko oblečeni gospodje — Italijani, vsi v najboljših mladih letih. Eden z rumenimi lasmi in z isto tako, redko brado, drugi pa črnega obraza, kodrastih las in črne brade à la Egmont, rdeč in zdrav, tretjega se pa ne spominjam več. Prvi, siromak mrzličien, je malo govoril nemški in predstavi sebe in tovariše mojemu očetu kot železniške podjetnike; prosili so očeta za »jerperge« in pa, da jih jutri zjutraj spremlja v Kalovje, v prapreško in naplešansko skalovje, da si tam ogledajo in prouče kamen, sposoben za zidanje železnice. Ti trije Italijani so bili vsaj za mene — prve lastovke, ki so nam oznanjale početek zidanja železnice. Še tiste jeseni so začeli po Prapreškem in Naplešanskem lomiti in tesati kamenje. Prihodnjo pomlad 1847 leta so pa privrele cele trume neštevilnih tujih delavcev v naše kraje. Bilo je največ Lahov in Hrvatov, pa tudi dosti Čehov in Nemcev. Po vseh vaseh, samotnih hišah in poslopijih je bilo polno tujih ljudi. Pod našim kozolcem je prenočevalo 200—300 Hrvatov; povsod je vrelo, kakor v čebelnjaku. Slišali so se govori in pesmi v vseh mogočih jezikih. Postavljali so na važnejših mestih barake za pisarne, za kantine in za prenočišča. Pod vsakim grmom je bila že gostilna.

Ne pretiravam, ako rečem da je bilo od Možinata pa do Zagorja čez 3000 ljudi na delu. V taistem razmerju je bilo na poslu tudi mnogo voznikov; vozili so gradbeni material, kamen iz kame-

Draga Marija na levem bregu Save pri Hrastniku, kjer se nahajajo grobovi starih Rošev

nolomov, apno, pesek na mesto uporabe, kakor tudi živež: meso, moko, sir, fižol, slanino, vino, kruh itd. v barake. Seveda, da tudi domači ljudje niso križem rok držali, poprijeli so se kmalu dela in zaslužka, bodisi kot navadni dninarji, ali so pa s konji kamen vozili. Vsi kmetje iz Prapretna, Napleškega, Retij, Loga, Brnice, Hrastnika in drugih vasi so si omislili konje ter šli na »ajzenpon«. Vse kar je kmet pridelal in zredil od vola pa do jajca, je lahko vsaki čas dobro prodal železničarjem. Vsi rokodelci, zlasti pa kovači, kolarji, sedlarji, mesarji, krojači in čevljarji so bili z naročili in z delom preobloženi. Ravno tako dobro letino so tudi imeli kramarji in oštirji. Vsako »quindicino« — vsako drugo nedeljo — so izplačevali podjetniki delavce in voznike. Tedaj je pa nastal po vsej dolini pravi dirindaj. Vse je pilo, pelo in vriskalo:

»Od jutra do noči,
od mraka do dne.«

Domači so se stujci, posebno z Italijani prav dobro razumeli. Trboveljski fantje so se tudi malo itajanščine naučili. Vsak Hrastničan ve, da je Tonač Pintar dolgo po teh železniških časih zapel, kadar se ga je bil malo napil, v pokvarjeni laščini pesem:

»Škrbjan, škrbjanti
Mi kontente .

Gradnja proge je prav počasi napredovala, kar ni čudno, ako pomislimo, da je bila proga jako težka, da inženjeri in mojstri v takih poslih še niso bili dosti izvežbani in da niso imeli modernih sredstev, kakor jih danes imamo mi na razpolago za taka dela. Niso še poznali niti cementa, niti dinamita, ne raznih naprav in mašin, s katerimi se mi danes služimo pri globokih fundacijah. Ivrčili so pa vendar pri vsem tem pomanjkanju mojtrsko delo, katero jim služi v čast. Med mnogimi mostovi je posebno most na Ovinku na Zidanem motu preko Savinje remek-delo, v resnici umetniško izveden in pravi biser cele Južne železnice. Le škoda, da niso imeli boljšega kamna kot je apnenec na razpolago. Inženjer Heider si je zaslužil pri graditvi tega mosta nevenljiv venec slave. — Naj še pri tej priliki omenim, da so pri fundiranju desnorečnega stebra naleteli na zidani temelj starorimskega mostu, kateri se je tam v dobi rimskega cesarstva vspenjal preko Save. V temelju so našli tudi stari denar, ako se ne motim, rimskega cesarja Hadriana.

Hrastniški kolodvor je bil spočetka projektiran na Klembasovih njivah; suteran glavnega poslopja je bil še sezidan. Sedaj so pa gospodarji hrastniškega premogovnika — društvo bogatih

Tržičanov na čelu jim bodoči minister Bruck — uvideli, da jim je postaja na Klembasovih njivah preveč od rok; zato so z vso silo na Dunaju delali in tudi uspeli na tem, da se je hrastniški kolodvor prestavil tja, kjer še danes stoji. S početka je nosil ta kolodvor ime Brnica, menda po potoku Brnici; tudi vozni listi so nosili to isto ime; še le ko je bila železnica leto in dan v prometu, so postajo prekrstili, gotovo tudi vsled vpliva Tržičanov, na ime »Hrastnig«.

V treh letih je bila ta železnica dovršena in potem izročena javnemu prometu. V naših krajih je za železniška dela v teh treh letih porabljena ogromna kopica denarja. Gotovo polovica tega denarja je ostala v rokah domačih ljudi. More se torej zamisliti, kako veliko podporo je dobilo blagostanje trboveljskega stanovništva! Tudi moji starši, posebno pa moja mila mati, niso bili leni, izkoristili so proženo jim priliko, kolikor so mogli. Odprli so takoj spočetka gostilno, katera je šla, kakor se samo zamisliti more. Dan in noč je bilo v hiši in okrog hiše polno gostov. Naši konji so vozili tesano kamenje — kvadre — za most na Cukališče in s tem so zaslužili čez 100 goldinarjev vsaki mesec. Stariši so se kmali otresli vseh dolgov, očistili njive od kopriv in osata ter kamenja, prekrili in popravili poslopja in slednjič kupili še Nacetov zavodnjški mlin. Menda že 1844 in 1848 leta so pomrli kmalu eden za drugim očetovi starši. Oče in mati so torej sedaj z nami otroci zavzeli celo hišo, kar seve ne pomeni mnogo, ker je hiša imela samo 2 sobi, vežo in eno kuhinjo; iz veže desno je bila majhna zidana soba, kjer so prej stanovali stari, levo pa je bila večja lesena soba, prebivališče mojih staršev in nas otrok. Ta naša soba je imela šest tako malih oken, da odrasel človek ne bi mogal skozi njih zlezti. Tla so bila pokrita z ješterlekom (Estrich). V enem kotu je stala velika peč s čelešnikom; na peči so se sušile treske, katere so zvečer gorele v svečniku in razsvetljevale izbo. V drugem kotu pa je stala stara miza, napravljena od debelih bukovih podnic, v tretjem kotu pa postelja naših starišev. Mi otroci smo pa po klopeh ležali. V tem siromašnem prostoru sva zagledala luč sveta jaz in moja ljuba sestra Rozaljka.

Oče so imeli kot »Oberrichter« z železničarji mnogo službenega opravka in dosti sitnosti. Razumljivo je, da pri tako naglem in velikem nagomilavanju ljudstva od sveh srani ni moglo biti govora o kakem redu in čednosti. Izgledalo je, kot da je pokojni Valenštajn iz groba vstal in ljudstvo vseh narodov pozval pod svoje zastave! Nihče ni imel potnega lista, za nikogar se ni redelo,

kdo je in od kod je. Pojmljivo je torej, da se je marsikatera sumljiva osebnost skrivala med poštenimi delavci. Tatvine posebno sadja in drugih zemeljskih pridelkov, so bile na dnevnem redu, pa tudi očiten rop se je že začel pojavljati. Kot ilustracijo ravno povedanega naj omenim sledečo epizodo: Pride k nam dober očetov prijatelj, draški mežnar, Plaznikov Jur in se očetu pritoži, da mu Italjani kradejo pri belem dnevu krompir in fižol iz njive, da jih podi, pa da vse nič ne pomaga. Italjani se smejejo, napolnijo polne žaklje krompirja in fižola ter odidejo mirni in veseli svojo pot. Kaj početi? Kaj praviš Miha, ali bi mu smel iz moje flinte eno spustiti tje v rebra? Oče se nasmejejo in mu odgovore: Veš kaj Jur, ne smem Ti v tej stvari nobenega nasveta dati, brani svoj krompir kakor veš in znaš, samo ako že streljaš, pomeri bolj v noge in napolni najprej puške z »Dunst-om«. Jur je bil dober lovec, dobro je tudi razumel očetov migljaj; zadovoljen je odkorakal v Drage. To je bilo dopoldne; istega dne proti večeru pa prileti Jur ves preplašen s puško na rami zopet k nam in začne očetu tole pripovedovati: Za božjo voljo Miha, kaj mi je početi? Obstrelil sem Talijana, ali sem ga pa ustrelil, še sam ne vem, kako je. Danes popoldne so ti prekleti Lahi zopet prišli na mojo njivo krompir kopat. Vpil sem na njih in jih gonil, pa se ti hudiči niso zmenili za me. Potem me pa jeza popade, snamem flinto z rame in spustim enemu, ki je ravno čepel in kopal, eden strel »Dunst« v. r. Zavpije: o santa Maria! in se prekobrncne kakor zajc, tovariši pa zbežijo. Jaz sem se pa tudi ustrašil in precej pribežal sem k Tebi. Oče ga potolažijo in mu priporoče, da naj se nekoliko dni dobro čuva pred Italjani. In v resnici so bili Italjani prišli še tisti večer nad njega, ali mu niso mogli nič storiti, ker je bil s svojo ženo in z hlapcem pobegnili v cerkveni stolp (zvonik) dobro naorožen. Tam je ves teden prenočeval. Od Jurijeve puške zadeti Italijan pa je bil samo obstreljen. Oče so ga drugi dan videli v bolnici, ko ga je ravno zdravnik pregledaval. Jur je bil dobro pomeril, Italjan je imel vso zadnico, kakor s plavim prosom posuto. Iz vsake luknjice je pa gledala kaplja sokrvice. V 14 dneh je bil zopet zdrav, pa menda ni več hodil tujega krompira kopat.

Pri takem stanju javne varnosti je politična oblast na koncu uvidela, da mora ukreniti energične mere, pa da zaščiti mirne trboveljske državljane pred napadi železničarjev. Postavila je torej na Hrastniku stalnega političnega komisarja in mu odredila dve četi vojakov, kateri sta bili razdeljeni po privatnih hišah in to: ena

četa v Zagorju, polovica druge v Trbovljah, polovica pa v Hrastniku. Na čelu vsake čete so bili po štirje oficirji. Vojaki so bili za nas otroke zopet nova, interesantna prikazen in novo veselje. Spremljali smo jih povsod, koder smo mogli, posebno nam je bilo všeč njihovo vežbanje. Zvečer, kadar je tambor bobnal »Zapfenstreich«, je korakala cela truma otrok za njim. V oddeljkih po 5, 8, 10 mož so patrolirali vojaki po celi okolici, zlasti pa v krajih, kjer so delali železničarji. Ako je bilo potrebno preiskati kako važnejšo stvar, sta šla na patrolo komesar in navadno tudi moj oče na čelu večjega krdele vojniov. Tako je to bilo, kadar so točno zvedeli imena in stanovanja onih pravoslavnih Hrvatov, ki so se bili združili v tolovajsko tolpo in ki so bili že oropali nekoliko premožnejših kmetov tam gori okrog sv. Jurija. Sreča je lovce poslužila, da so ujeli brez prelivanja krvi štiri tiče. Čez pol leta so prišli ti hajduki pred porotno sodišče v Celje, katero jih je obsodilo na več let težke ječe. Vojaki so bili dve leti v naših krajih na komandi.

Ko pa je od Zidanega mosta gori zažvižgal «Luka Matija», se je vrnil zopet mir in pokoj v naše kraje. No, starih verig in starega siromaštva se je bilo naše ljudstvo otreslo. »Vsaka železnica, kjer koli se je ona zgradila, je prinesla več kulture v te kraje, kakor pa najpametnejša knjiga, katera je bila sploh kedaj napisana.«

Obilni zakladi premoga, kateri so počivali in še počivajo v votlinah hrastniške, trboveljske in zagorske doline, predstavljajo neizmerno vrednost, oni so vredni milijarde. Premog, ki ga zasledujemo od Pečovnika pri Celju in pa Hude jame in Brezna pri Laškem preko Mrna, Slatna, Dola, Hrastnika, Ojstra, Trbovelj, Zelene trave, Zagorja do Kisovca, pripada eni in isti formaciji ter je bil pri svojem prvobitnem geološkem nastajanju nesumljivo združen v eno, vodoravno ležečo plast. Poznejše spremembe v zemeljski skorji, so to ogromno ploščo razdrobile v več kosov in iste skrivile in izvitoperile. Naš premog pripada oblasti rjavega premoga (Braunkohle) boljše kvalitete, ima jačino 4000 kalorij — toplotnih enot. Njegova plast je do 20 m debela in tudi preko te mere.

Premog je bil domačim ljudem že od nekdanj dobro znan, ali se ni nihče brigal zanj, ker je bilo povsod dosti drv za kurjavo. Kako so naši stari cenili važnost premoga, priča sledeča mala prigodba: Razpoška štala je stala deloma na premogu. Kadar je nastala huda zima in je že drv primanjkovalo, so razpoški hlapci, namesto da bi šli v hosto po drva, skrivaj luščili pemog v štali ter ga nosili

ženskam v kuhinjo. Ko je pa gospodar, Martin Razpotnik, moj ded, to operacijo opazil, se je nad hlapci jako razsrdil, jih dobro oštel ter jim strogo zabranil dalje kopanje premoga rekoč: Da se ne predrznete več kopati premog v štali, pokrijte takoj z gnojem ona mesta, kjer ste ga razkrili, da se ne vidi. No to bi lepo bilo, da zvejo škrici za premog v moji štali, pa da pridejo in mi štaló poderejo!

Pravico na kopanje premoga na Hrastniku, v Trbovljah in Zagorju so dobili ljudje menda že precej v početku 19 stoletja. Pa noben živ človek ni vprašal za premog, nihče ni kuril z njim. Zato je tudi eksploatacija bila neznatna. Spominjam se še iz svojih otroških let, da so bile hrastniške jame v rokah ljubljanske familije Luznar. Mladi Luznar in njegova sestra — prava jara gospoda — sta stanovala v mali Logarjevi hiši in prav siromašno gospodarila z rudnikom. »Na vodi« v Trbovljah je večji del premogovnih odmerkov pripadal privatniku Maurer-ju, manji pa si je bila obdržala država. Da bi vsaj nekoliko premoga mogel spraviti v denar, je Maurer na Vodi postavil glažuto, katera je uporabljava prilično količino premoga in gospodarju tudi nekaj dobička prinesla. Maurer je bil velik skopuh, plačeval je mizerno osobje pri upravi rudnika in glažute, ali je poleg tega bil dober in previden gospodar, ohranil je svoj »Gverk« skoraj nenačet boljšim dnevom, — trboveljskemu zakladu premoga še ni bila udarila ura.

Posestnik zagorskih jam je bil neki Schwarz. Tudi tam je bila eksploatacija premoga enaka skoraj 0.

Čim je bila železniška proga Celje—Zidani most—Ljubljana zagotovljena, so podjetni in okretni tržaški bogataši Revoltela, Mandolfo, Schiff, Wohlheim — vsi židje — z upravnikom Lloyda, Prusom Bruck-om na čelu, precej uvideli važnost premoga v naših dolinah ter so leta 1846 kupili hrastniški rudnik od Luznerja za bagatelo od 30.000 goldinarjev. Siromašni in pošteni slovenski obitelji Luznerjevi je od te vsote prav malo ostalo, ker je bila jako zadolžena, Hrastničanom je pa sedaj zasijala nova zvezda. Novi gospodarji so kmalu pristopili k moderni organizaciji hrastniškega rudokopa. Za upravnika je bil postavljen, gotovo po Bruck-ovem predlogu, teoretično in praktično precej izobražen rudar zagrizen Prus Wehrhan. Ta človek je užival polno poverenje svojih pooblastiteljev. Priden in neutrudljiv v svojih poslih je gospodaril Wehrhan prav autokratično po Hrastniku. Poln novih idej, zrelih, pa še več nezrelih se je spuščal v nevarne in vratolomne eksperimente, toda bil je pošten človek.

Do sedaj so vozili premog iz hrastniških jam do postaje Južne železnice kmetje iz okolice na svojih vozeh ter so imeli na tem poslu stalen zaslužek. Wehrhan je videl, da tako primitiven eksport ne odgovarja več moderni eksploataciji ter je takoj pristopil izgradnji železnice od rudnih oken na Žuganju do hrastniškega kolodvora. Na tej progi so začeli delati že 1848 leta, toraj v dobi, ko glavna Južna železnica še ni bila dovršena.

Gradnja hrastniške železnice je pa postala za mene od usodnega značaja. Železniška trasa je udarila izpod naših poslopij preko naših njiv. Videl sem vsak dan inženjerje na delu, kako delajo s svetlim in skrivnostnim instrumentom smer in višino železniški progi. Inženjera je vsak brez ugovora ubogal in njegovo zapoved nemudoma izvršil. Pri trasiranju proge, kakor tudi pozneje pri izvršenju raznih del je bil inženjer največja avtoriteta. Proti ukazom inženjerjev ni bilo nikjer apelacije. Vsak kolčič, ki ga je inženjer dal zabiti v zemljo, se je čuval kot zenica v očesu. Za mene ni bilo večjega gospoda od inženjerja; on je bil v mojih očeh polbog. »Pa, da ne bi bilo mogoče, da postaneš tudi ti enkrat inženjer?« sem se vačkrat tajno vprašal.

Omenil sem že, da je bila naša dolina, počenši od 1847 leta polna ljudi. Tudi okoli naše hiše je noč in dan vrelo, nikoli ni bilo mira. Oče so hodili po svojih opravkih, mati so se pa ukvarjali z gospodarstvom in z gostilno. Mi otroci smo pa bili prepuščeni na milost in nemilost svoji osodi. O kaki vzgoji ni moglo biti niti govora, rastle in živele smo v tem hrumu veseli in bezskrbni. Le, kadar je prišel kak velik praznik, kakor so, Sveti Miklavž, Sveti Večer, Božič in Velika noč, sem bil otožen in sem bridko pogrešal mirno in slovesno obhajanje teh praznikov v krogu naše obitelji, kakor sem bil navajen v prejšnjih letih. Poleg vsega nakopičenega dela in poleg vseh skrbi so pa mati vendar le še utegnili ter so me naučili abecednik, predno sam začel hoditi v trbovljesko šolo. Zato so me pa tudi nagnali, da sem moral krave pasti, se ve, da bosonog in navadno tudi razoglav. Ta moj prvi poklic, poln odgovornosti in skrbi mi pa ni bil všeč. »Plavka« in »armenka« me nikakor niso hotele ubogati; komaj sem jim malo hrbet obrnil, so me že mati iz doma začeli kregati, da naj krave iz pšenice vračam. Moram priznati, da sem bil slab pastir, pa sem tudi kmalu prišel do prepričanja, da sem svojo karijero zgrešil in da me v tem spoštovanem poklicu ne čakajo lavorike. Le v pozno jesen, ko so bile že njive in travniki prazni od vseh pridelkov, se je moje pastirsko nebo zjasnilo.

Sedaj namreč živina ni več mogla uhajati v škodo, smela se je povsod svobodno pasti. Mi pastirji: jaz, Kašnerjev Jernač, Naceljnov Francek in drugi smo se pa v Zadnjih Lazah sestajali, kurili, krompir pekli in črno mast kopali. Vojaško življenje, ki sem ga imel vsak dan pred očmi, je vplivalo mogočno na mene; znal sem »Exerzier-reglement« bolje, kot marsikateri korporal. Napravil sem si sam puško, sabljo in bajonet — iz lesa, »Patrontasche« pa iz ilovke, obesil vse po predpisu na sebe — visela je armatura na špalji, in sedaj — tako oborožen sem gnal krave na pašo! Pomagal sem doma tudi materi pijancem streči in jim vino točiti.

Vsako sredo in soboto so oče dobivali »Novice« iz Ljubljane; čitali so so sosedom, zlasti v nedeljo, ko so se ti vračali z Dola od maše, novosti, ki so jih »Novice« prinesle. Jaz se nisam ganil od očetove strani, samo da čujem kaj je novega po svetu.

V jeseni 1848 leta smo začeli hoditi v Trbovlje v šolo: jaz, Logarjev Janez in Žefranova Lenčka in Mica. V Studencih se nam je pridružilo še več otrok, ravno tako tudi v Ojstrem; v Urhovčevi Loki je narastlo naše krdelo že na 10—15 fantov in deklet. Šola je trajala od 10—12 in od 1—3 popoldne. Od 12—1 je bil odmor; v tem času smo pojedli mi otroci, ki nismo bili v Trbovljah doma, kos kruha, ki smo ga z doma s seboj prinesli, — to nam je bil obed. Ko sem prišel ob $\frac{1}{2}$ 5 lačen in utrujen domov, sem hitro kaj malega pojedel, kar je našim od obeda ostalo, potem pa hajd! zopet hitro za kravami na pašo! Ni torej čudno, da sem večkrat zvečer — truden in zaspan — pred večerjo in tudi brez nje na klopi pri peči zaspal. Bil sem suh (kumern), ali pri vsem tem sem dobro rasel, bil zdrav in čil. V šoli smo imeli dobrega učitelja, mladega inteligentnega in dobrodušnega Kramarja. 1850 leta se je bil oženil z najlepšim trboveljskim dekletom, z dobro pevko, Kobacovo Jerčko. Šolska nadzorna oblast je pa bila koncertrirana v župniku Grošlu, izobraženem duhovniku. Ko nam je bila zima prinesla velik sneg, so nas 4 hrastniške šolarje naši starši dali k mesarju Jakobu Peklarju na stanovanje. Peklarjev Jaka, po materi polubrat mojega očeta, torej moj stric, je bil v svoji mladosti lep človek in velik veseljak; rad je pel in pil, bil je strasten lovec in najboljši plesalec. Pravijo, da so ga ženske rade imele, pa jih tudi on ni črtil. Jaka je bil tudi pod svojo starost splošno priljubljen in uvažen mož.

Drugo leto 1849 se nam je pridružilo še več otrok iz hrastniške doline, med njimi tudi moja sestra Rozaljka. Na potu iz Trbovlja dovom smo jo večkrat ubrali preko Ostenka in v ostenški hosti brali borovnice.

Iz prve dobe mojega šolanja so mi ostali še ti le sošolci v spominu: Vincenc in Franc Kalan in njihova lepa sestra Urška, Mesarjeva Krstinčka, Kobacov Francek in Tinček ter njihova sestra Mica, Parašuhovi fantje Matiček, Miha, Tonček, Francek in njihova sestra Mica. Volkovi fantje Miha, Tinček in Jurček in njihova sestra Nežika; Petek Jože. Vsi ti iz Trbovelj. Dalje: Miha Gagelj, Kosmova fanta Miha in Matevž, Grčnikova Jerčka in Selevšekova Jerrika. Ojsteršekov Jur in njegov brat Lovric, Gričarjev iz Napleškega, Plaznikov Jurček, Naceljnova Mica in Benjev Matiček iz Prapretna in naši sosedi Logarjev Janž in dve Žefranovi dekleti. Ne vem, če je od teh mojih sošolcev razen moje sestre in Dra. Antona Čamra še kdo živ.

V trboveljski šoli sem dobro napredoval in se pokazal kot bistro dete. Zato se moji starši odločijo, da me dajo na dalje obrazovanje v Celje v nemške šole. Predno pa preidem na to mojo šolsko dobo, naj omenim še nekaj ljudi Hrastniške doline, ki so mi ostali v živem spominu.

Peklarjevi. Peklarji so bili že od nekdaj ugledni kot patriciji, bili so okretni, bistri in lepi ljudje, neke vrste aristokratje med Trboveljčani. Vsi moški te familje so bili izvrstni in strasni lovci, trije prvaki so se obstrelili: Miha, prvi mož matere mojega očeta (smrtno), njegov starejši sin Jur in tega starejši sin Janez (smrtno). Dekleta Peklarjeva so uživala kot lepe, čedne in izobražene povesod najboljši glas. V dobi mojega detinjstva je gospodaril v Peklu Jurka, polubrat mojega očeta. Leva noga mu je bila od strela trda in krajša, zato jo je nosil v železni opremi, drugače pa je bil Jurko popolnoma zdrav, jako močan in bister človek. Še v starosti se ni mogel ločiti od puške; imel je že menda blizu 70 let, ko je iz »šteng« male Drnovšekove hiše na Cukališču, katero je imel njegov sin Janez v »štantu« ustrelil zajca, ki mu ga je bil fant izpod grma spodil. Ako so se ljude nad Jurjem jezili — razume se, da se pri velikem obratu, ki je nastajal pri Peklarju, ni moglo izvršiti vse na miren način, so ga za hrbtom nazivali: Ta prekleti šantav hudič iz Pekla

Jurka je imel dva sina, Janeza in Jožeta in 8 hčerá. Vse hčere so se dobro pomožile, čeprav niso imele znatnejše dote, le Zefka je ostala neomožena in je gospodinjala pri očetu, vdovcu. Jurka Peklar je bil starejši od mojega očeta gotovo 20 let. Od Jurjevih dveh bratov je bil Jaka naseljen v Trbovljah kot mesar in gostilničar, mlajši Franc je pa imel Cukališče v najemu; pečal se je z brodar-

stvom na Savi in imel tudi gostilno. Umril je v najboljših letih, ravno, ko se začeli delati železnico.

L a š e n i. V idiličnem položaju male vasi »Na Savi« na desnem bregu Save, nasproti Cukališču je bilo posestvo Lašenov, veja imenitne obitelji Klembasov. Že zdavnaj so stali Lašeni z nami v prijateljstvu in botrini. Starega Lašena se le še malo spominjam; bil je rejen mož srednje postave in nosil je zeleno s poluobodom obrobljena kapo. Lašeni so se pečali glavno s plovbo ter so imeli tudi dobro gostilno. Po očetovi smrti je prevzel srednji sin Tone gospodarstvo, starejši Matija in mlajši Jurček pa sta pri njemu ostala na domu. Tone, visok in dobrodušen človek, je bil moj birmski boter. Jurček je bil malo šantav, brenkal je v harfe »tam pa tam«, kakor so ga oponašali in s to svojo muziko razveseljeval goste. Kadar smo prišli žejni in trudni z božjega pota od sv. Jošta in sv. Neže na Kumu, ali pa iz lova do Lašena, smo se tukaj dobro okrepčali, potem smo se pa po taktu Jurčkove harfe malo v krogu zavrteli. Z botrom Tonetom sva si ostala dobra prijatelja do njegove smrti; če sem le vtegnil, sem ga obiskal, kadar sem prišel v poznejših letih v domače kraje. Ko sem ga pa dolgi ločitvi pred nekoliko leti zopet obiskal, sem našel bolnega, onemoglega in slepega v postelji, no me je, čim sem spregovoril, takoj spoznal. Videl sem ga zadnjikrat.

A n t o n G o l o b, posestnik v Papretnem je bil eden od očetovih najboljših prijateljev. Golob je bil starejši od očeta za dobrih 5 let; bil je visoke postave, koščat, vedno dobre volje, zdrav in trden kot drenov klin, človek, ki se ni staral in bil vedno enak. Rad je pel in tudi pil, vendar se mu ni moglo očitati, da bi bil pijanec. Pri četrtem poliču je zapel njemu priljubljeno pesem:

»Tam gori za hramom en trsek stoji
je z grozrdjem obložen, da komaj drži«

A n d r e j H r a s t e l, drugi očetov pristni prijatelj, bivši posestnik na hrastniški vasi, vsakemu znan pod imenom »Doljni Hrastel«. Andrej je bil že zdavnaj, čeravno še trden mož, izročil gospodarstvo svojemu sinu Janezu in je živel kot zasebnik s svojo ženo mirno v Hrastelovi koči; hodil je po vsej dolini ljudem svinje klat in klobase delat. Čez 30 let je bil tudi naš mesar. Menda ni nikoli preteklo več ko 10 dni, da se Hrastel ne bi oglasil pri nas in popil v družbi očeta in matere 2—3 poliče vina; pa se je zgodilo, da je v živahnem razgovoru z družbo pri kupici vina dalje obsedel, včasih tudi po 2 dni

Praprečani: Martin Weber, Matija Nacelj in Wej so bili pravi Roševi pijanci, vedno žejni in vedno brez denarja; vsak je bil zapil pri nas polovino svoje domačije. Mati so imeli »knjigovodstvo« pijancev v rokah. V dolgi knjigi so imeli dolžnike popisane v slovenskem jeziku in z nemškimi črkami, kakor so se bili v trboveljski šoli naučili. Vsako jutro so mati vpisavali v to knjigo vse, kar se je prejšnji dan i prejšnji večer bilo zadolžilo. Kadar je pa dolga vrsta praznih poličev in bokalov že prišla do dolnjega kraja knjige, so me mati naprosili da sem jim rubriko dotičnega dolžnika seštel. Poleg vseh svojih nadlog so pa bili ti Praprečani krotki, skoz pošteni, vedno veseli in dobri ljudje.

Janez Čamer je bil eden najznamenitejših Trboveljčanov. Iz rodu ugledne in premožne Čamrove familje, postal je Janez zgodaj gospodar lepega čamrovega posetva v Lakovnici. Hodil je nekaj časa v Celju v šolo in se je tam naučil čitati, pisati in za silo tudi nemško govoriti. Janez je bil visoke, lepe moške postave, jako razvit, močan in bister človek; spočetka so ga vsi radi imeli in posvod je bil uvaževan. Ko se na železnici počeli v veliko delati, si je Janez omislil tri pare lepih velikih konj s celo potrebno vprego in je na železnici kamen vozil. Dosti je zaslužil, ali je razkošno živel, zamenjal svoje posestvo, pijančeval in na kraju uničil sebe, svojo obitelj in zapravlil celo svoje imetje. Mogočni in bahavi Čamrov Janez je umrl kot siromašen dninar.

Knavsov Gašper. Gotovo so bile rojenice Gašperju liro v zibeljko položile, kajti bil je bogato obdarjen s pesniškim duhom. Rodil se je tam nekje na Kranjskem. Njegovi starši so bili kupili Knavsovo posestvo in prišli z njim in njegovim bratom v Šibenek na Knavsovo. Tu so kmalu umrli in zapustili zanemarjeno in zadolženo domačijo fantoma, katera se tudi nista za isto dosti brigala. Knavsovo je bilo kmalu prodano; Gašperjev brat je šel k brodnikom in postal slaven »zadnik«. Gašper je potrošil v veselju, v lovu in brezkrbnosti prav kmalu ono malo denarja, kar je bilo od prodaje za njega ostalo. Sedaj pa je Gašper šel k knapom, oženil se je in ostal dolgo v našem mlinu. Pozneje se je preselil v Zagorje, kjer je pri zagorskem rudniku opravljal službo lovca in nadzornika šum; tu je bil Gašper na svojem mestu in v svojem elementu. V tem poklicu je tudi umrl. Gašper je bil samouk. Ljubil je knjigo in rad je čital. Bil je veseljak in humorist. Skoval je mnogo pesmi v narodnem duhu, večji del humoristične in satirične vsebine. Vse te pesmi je tudi popeval, ali po že znanih melodijah, ali pa po novih, ka-

tere je bil tudi sam skrojil. Po vsej dolini so fantje peli njegove pesmi. Posebno mi je še v spomini njegova pesem o dobrovškem mežnarju, hi je bil mesto lisice junca enškovega vstrelil. Škoda da ni bilo nikogar, ki bi bil pobral vse Gašperjeve pesmi, jih malo očistil in rešil pozabe. Morebiti še ni prepozno. V Gašperjevih pesmih je nakopičeno mnogo zdravega humorja in narodnega duha. Nikdar ne bom pozabil dobrega, naivnega in poštenega mojega prijatelja: Knavsovega Gašperja!

Franc Pust-Kobac je bil dolgo let najznamenitejši mož cele trboveljske župnije. Uvažen in merodajen v vseh rečeh, ki so se tikale Trbovelj, je stal kot župan gotovo 40 let na čelu trboveljskega županstva. Miren in premišljen, bil je pravi diplomat. Nikdar ga nisem videl raztogotenega, vedno je bil hladne krvi in brez vsakega posebnega naprezanja je vselej postal gospodar najtežje situacije. — Kobac je imel zelo skromno šolsko izobrazbo, hodil je samo v trboveljsko šolo. Skoraj vse, kar je znal, se je naučil od župnika Grošlja. Grošelj je bil dober pravnik, dovršil je namreč pravne nauke, predno je bil prešel v bogoslovje. Kobac je dosti dobro govoril in pisal nemški in slovenski. Svoje uradne stvari je opravljal vestno in popolnoma korektno. Bil je nekaj let mlajši od mojega očeta. Z očetom sta živela vedno v dobrem prijateljstvu, ako ravno sta bila na neki način tekmeča — rivala. Midva s Kobacom sva se posebno marala. Kadarkoli sem prišel na vakance, sem se mu oglasil ter bil vedno prijateljski sprejet in pogoščen. Ko sem postal inženjer, sem se moral z njim pobratiti. Na kraju dolgega in častnega življenja in dela je zadela tega dobrega moža bridka usoda: zmešalo se mu je — gotovo vsled dedščine po njegovi materi — in umrl je od svoje lastne roke. Trboveljčani bi morali postaviti spomenik temu zaslužnemu rojaku.

Šolska doba (1850—1863)

V jeseni 1850 leta so me oče peljali v Celje v ondotno normalno šolo. Razen mene sta tedaj stopila v to šolo tudi moja trboveljska součenca: Porašuhov Tonček (Anton Čamer) in Logarjev Janez, prvi v drugi razred (sedaj 3. razred), Janez in jaz pa v gornji tečaj prvega razreda (Oberabteilung der I Klasse). Z Janezom sva skupaj stanovala pri »Tuchscherer-ju« Hoffmann-u v Kolodvorski ulici, kjer so starši za naju plačevali po 7 goldinarjev na mesec za celi penzijon. Nekako slovesni občutki so me prevzemali, ko sem prvi krat stopil čez šolski prag in pred seboj zagledal malega okro-

glega starčka, učitelja Köpl-a. Kmalu sem se v šoli udomačil akoravno je bil celi šolski aparat skrojen po strogo nemškem kopitu. Učil sem se na pamet vsega — čeprav nisem v početku nič razumel. Priroda me je bila obdarila z dobrim spominom, zato sem na vsa vprašanja pravilno po knjigi odgovarjal ter zavzel na kraju leta prvo mesto med svojimi tovariši. Leta 1851 sva bila s Tončkom Čamrom v mali gostilnici »Pri Valentu« za kasarno na stanovanju. Stari Valent in njegova mnogo mlajša žena sta bila preprosta, ali poštena Slovenca. Nekega dne me pridejo oče z Janezom Čamrom obiskat. Zvečer po večerji sedimo vsi z Valentom okoli mize in počasi pijemo. Valenta je bilo vino že malo razgrela. »No Valent«, rečejo oče, »prinesite nam ga še en polič!« Valent vstane, užge svečo in se napoti v klet. Kmalu se zopet vrne — brez flaše in postavi gorečo svečo mesto poliča gostom na mizo; polič je bil pa v kleti pozabil! Se ve, da smo se vsi — razen Valenta — sladko smejali.

Bilo je pozimi od 1851. na 1852. leto. Vse luže in mlake v Celju — bilo jih je v izobilju — so bile že pomrznjene in mi otroci smo se pridno po ledu drsali. Neke nedelje po maši greva z nekim sošolcem, ki si je bil omislil zelo primitivno napravljene drsaljke, da jih preizkusi na ledu ter se spustiva na premrznjene luže za celjskim kolodvorom. Jaz si prvi navežem drsaljke na noge in se spustim na led. Ali, komaj sem bil 3 m od kraja, začne led pokati, v trenutku se mi udre pod nogami in se znajdem do pazduh v vodi. Nisem izgubil prisebnosti, lomil sem led z rokami do kraja in se izkobacal srečno na suho. Kaj pa sedaj početi? Bil sem ves moker. Sezujem se torej, izcedim vodo iz čevljev, ožmem dobro hlače, kamižolo in gate in se spet brez gat oblečem. K sreči je bila moja obleka črna ter se ni poznalo da je vlažna. Gate pa zavijem v robec, skrijem pod kamižolo in krenem domov. Na domu pri Valentu niso nič opazili, kaj se mi je bilo zgodilo. Mokre gate sem bil vrgel med umazano perilo, pa sem se potem celi dan vrtel okrog peči, da se je obleka na meni posušila. Le Valentovka me je nekoliko krat začudeno vprašala: »Kaj pa je danes Tebi, da se celi dan peči držiš?« Ko pa je dobra žena v par dneh potem našla moje mokre gate, je mislila da sem se bil pos..., ter me je s porogljivim pogledom oslovila: »Kaj si pa vendar počel, da si vse gate zmočil?« Bridko sem občutil njeno grajo, ali nisem smel niti odgovoriti, še le na kraju šolskega leta sem se ji izpovedal in opral svoj obraz. Moje slučajno kopianje vsed hude zime je pa ostalo brez vseh zlih posledic.

Tega istega leta sem tudi prvokrat videl zbirko 18 mrtvaških glav celjskih grofov, ki se hranijo za velikim oltarjem v nemški celjski cerkvi. Te lobanje so napravile velik utis na mene ter vzbudile zgodovinsko struno, ki še do današnjega dne v meni brenči — zanimanje za zgodovinske dogodke. Poslednja velika in razvita lobanja grofa Urha mi je še živo pred očmi; nosi nekoliko smrtonosnih udarcev od mečev Huniadovih vojščakov, zadobljenih v Belemgradu leta 1456. Kmalu potem sem dobil v roke Orožnovo kroniko »Celjskih grofov« ter se temeljito seznanil z usodo te najjimenitnejše viteške obitelji naših krajev.

Veliko dopadanje mi je prinesla predstava, ki sem je gledal prvikat v celjskem gledališču. **Igrali so slovensko narodno igro: »Županova Micka« v slovenskem jeziku celjski meščani.** Vloga Matička je bila v rokah mladega Jeretina, tiskarja, župana je pa igral moj učitelj Franc Kranjc — učitelj II. razreda celjske normalke. Baccillus »furor teutonicus« tedaj še ni bil Celjanov okužil. Od tega trenutka pa do danes sem se vedno zanimal za gledališče.

Nekako početkom grudna 1851 leta sva v Tončkom Čamrom zvedela, da bodo prihodnjo nedeljo v Trbovljah nove zvonove v zvonik trboveljske cerkve obešali; celo Trbovlje se bo te nenavadne svečanosti udeležilo; umestno bi torej bilo, da sva tudi midva navzoča. V soboto popoldne skleneva, da se po šolskem zaključku podava peš v Trbovlje. Dogovorjeno storjeno. Ob ½5 zvečer odri- neva skrivaj brez krajcarja v žepu iz Celja po železnici v smeri proti Laškemu — bližjega pota v Trbovlje čez hribe nisa znala. Kmalu je začelo snežiti. Ob petih je že nastopila trda noč. Največ nevarnosti im skrbi sva imela pri prekoračenju Savinje na lesenih železniških mostovih pri Celju, v Tremerjih in v Laškem. Večkrat so naju podili železniški čuvaji s proge; bežala sva dalje poleg proge, pa se zopet na njo popela. Sneg je čedalje bolj gosto padal, noč pa je bila temna, da se še dva koraka izpred oči ničesar ni videlo. Lačna, žejna, iznemogla in vsa mokra sva prišla preko Laškega, Rimskih toplic in Zidanega mosta naposled vendar le do Hrastnika; 32 kilometrov sva bila odpešačila! Prešlo je bilo že polnoči. Na Cukališču v hiši moje tete Lenčke (udova Franceta Peklarja) je še luč brlela, še niso bili legli. Oglasila sva se toraj teti Lenčki. Preplašeni in začudeni so naju vsi gledali in poslušali, ko sva jim začela pripovedovati najino vratolomno potovanje. Moja dobra teta Lenčka naju je dobro pogostila, potlej naju je njen hlapec spremil do naše hiše. Bilo je že 2 čez polnoči, ko sva potrkala na

domača vrata. Starši so se naju ustrašili, oče so me pa skoraj topli. Legla sva s Tončkom v eno posteljo in spala do 8. Tonček je vstal in res odšel čez Razpotje v Trbovlje, da vidi kako nove zvonove obešajo. Jaz sem se pa toliko trudnega počutil, da sem dopoldne obležal v postelji. V ponedeljek so naju oče nazaj v Celje na vlaku peljali. S Tončkom sva po tej avanturi ostala zdrava.

Tri leta na celjski realki so kmalu pretekla. Zmeraj sem bil odličen dijak. Naučil sem se bil tudi prilično dobro pokvarjene celjske nemščine. Telesno sem se dobro razvijal, rad sem se s tovariši spuščal v vsakovrstne igre, bil sem bister, zelo okreten in živ; Valentovka je rekla, da sem srborit.

Ko pridem leta 1952 domov na velike vakance, mi oče na moje vprašanje, kje so mati, odgovore, da so mati malo bolani in da leže v gornji sobici. Brž poletim po stopnjicah v malo sobo pod streho, da vidim, kaj je materi. Ko odprem vrata, vidim mater, da ležijo v postelji; no bili so veselega obraza, nasmejejo se, primejo me za roke in mi pokažejo malo dete, ki je ležalo ob njihovi strani. To je bila moja najmlajša sestra Lojska. Vseh otrok nas je bilo 6, ki smo se po tem le redu rodili: Boštjan, Rozalka, Janez, Ferdinand, Marička in Lojska; Janez, lep fantič rumenih las, nam je bil na griži v 4. letu starosti umrl.

Sedaj sem stal na križpotju moje prihodnosti. Isto tako menda tudi moj oče. Prosil sem starše, da me pošljejo še naprej v šolo. Doma sem se bil znebil velikega bremena; niso me več silili krave pasti — to je bil že dober znak, da bom zopet šel v šolo. Oče se sedaj posvetujejo s svojim pijateljem Muhičem, dolskim župnikom; zaključek tega dogovora je bil: da me pošljejo v latinske šole v Ljubljano. V Ljubljani sta bila že dva moja sestriča, Janez in Jaka Juvan v šoli. Bilo je torej razumljivo, da so mene dali tudi tja na stanovanje, kjer sta bila moja sestriča.

Dne 29. septembra na sv. Mihajla dan smo še doma očeta »reševali«, 30. septembra so me pa mati v Ljubljano spremljali. V Zagorju so se nam pridružili: teta Juvanka s svojima sinovoma Jenezom in Jakom. Janez je bil starejši od mene za kakih 5 let, Jaka pa za 2 leti mlajši. Ljubljana mi je imponirala. Mnogo večja in lepša od Celja se mi je zdela tudi bogatejša in mogočnejša. Zato pa se mi moje bodoče stanovanje nikakor ni dopadlo, še manj pa moje bodoče gospodinje, ki so gospodarile v tem brlogu. To so bile tri sestre, Valjavke po imenu, stare samice in tercijalke prvega reda. Najstarejša Mica je gospodinjala doma, Neža, zelo blebetava

in ne brez zdravega humorja, je bila branjevka in imela »štant« za Ljubljanco, tam blizu »flečkanjerskega« mostu in je prodajala kruh, žemlje, suhe klobase, sadje in drugo ropotijo; tretja je pa kupčevala z gorenjskimi proizvodi: suhimi gobami, ščetino, volovskimi rogovi, fižolom itd. Neža je bila pismena — samouka, druge dve pa ne. Vsak dan so šle k maši, doma so molile ali — pa ljudi opravljale. Valjavke so bile po vsej Ljubljani in menda tudi po vsem Gorenjskem dobro znane. Glasoviti profesor na Hrvaškem in zaslužen slovenski pisatelj, Matija Valjevec, je bil njihov sestrič, pa ga niso marale, ker se jim je bil izopačil in ni postal duhoven. Te ženske so imele stanovanje na mansardi (pod streho) v študentovski ulici, takoj druga hiša na levo, čim stopi človek v to ulico. Pred tremi leti sem videl to hišo še v istem stanju, kakor je bila pred skoraj 60 letmi. To stanovanje je imelo in ima še 2 sobi s po enim malim oknom na strehi in kuhinjo. Ena soba je bila odrejena za nas študente, v drugi pa so stanovale Valjavke. V tej precej mali sobici nas je toraj stanovalo in prenočevalo 6 študentov! Hrana — jed — je bila izpod vsake kritike slaba, pičla in nečisto pripravljena. Menda ni pretekel dan, da nisem privlekel iz skledе ženski las, muho, ali pa še kaj drugega. Najstarejši med nami dijaki, Janez Juvan, je bil naš korporal in nas držal, kolikor je mogel, v redu. Poučeval je še 4—5 drugih malih dijakov do 7 zvečer in z istimi zavzel celo sobo. Razume se da mi pri takem stanju ni bilo mogoče naučiti se vsakdanjo lekcijo. Takim prilikam sem bil torej izpostavljen na milost in nemilost v najvažnejši dobi življenja, v kateri je mladeniču potrebna dobra, izdatna hrana in dober čist zrak za pravilno razvijanje telesa, kakor tudi poštena prijateljska roka, da ga varuje vseh neprilik in da ga vodi na pravo pot. Ker se doma nisem dobro naučil lekcije, je tudi — seve — v šoli nisem dobro znal; moj ponos je bil potresen, začel sem se jeziti na sebe in na latinsko šolo in prišel sem do prepričanja, da za mene ni obstanka na gimnaziji, da nisem za njo ustvarjen, ona pa ne za mene. Na kraju prvega semestra sa energično odločim, da prestopim v drugem semestru v Realko. Ne da bi bil koga vprašal, grem k direktorju realke, Peternelu, ter ga prosim, naj me sprejme v realko. Ta šola je bila ravno prejšnjega leta osnovana kot trirazredna nižja realka. Imela je kot nepoznana nova ustanova, zelo malo dijakov; zato ji je vsak dobro došel, ki se ji je prijavil. Peternel me je torej brez velikega obotavljanja vpisal. Sedaj sem bil na svojem mestu. Pridno sem risal v šoli in z veseljem sem se učil lekcije raznih pred-

metov v mali sobici pod streho, katera je pripadala Valjavkam in jim služila za sušenje in obešanje perila. Na koncu šolskega leta sem dobil odlično spričevalo o izvršenem I. razredu realke ter se radosten in zadovoljen odpeljal domov. Doma so me že s kosilom čakali. Oče so bili povabili tudi dolskega župnika Muhiča, svojega prijatelja na kosilo. »No, kako ti je v šoli izpadlo« me oče vprašajo. Sežem torej v žep in izročim jim svoj »cajgnis«. Oče začnejo čitati, na licu se jim izražava nekako presenečenje, podajo list župniku, da ga tudi on prečita. Na kraju sta ta dva moža ugotovila, da to šolsko spričevalo ni iz gimnazije, ampak iz ljubljanske realke! Sedaj nisem mogel več molčati, povedal sem jim vse, kako je v resnici teklo. Oče in mati so bili od početka malo nevoljni, pa so se na kraju sprijaznili z gotovim dejstvom. Samo župnik je pripomnil: »Škoda za fanta, da ne bo študiral, ker se tako dobro uči in ker ima tako bistro glavo! Častivreden in dober mož, ali starokopitnež je mislil, da le tisti študira, ki se posveti gimnazijskim, šolastičnim naukom. Vesel sem bil tem bolj, da se je ta stvar na miren način poravnala, ker sem videl v mojem skoku iz gimnazije na realko, prvi korak do zaželjenega cilja — do inženjerja!

Na ljubljanski realki sem ostal tri leta: od 1. oktobra 1952 pa do 1. avgusta 1855, toraj v dobi največje reakcije v Austriji. Ta zavod še tedaj ni bil sistematično organiziran; učitelji so bili skoraj sami diletanti brez kvalifikacije, ali so bili dobri predavači in vsak je bil iskreno vnet za svoj predmet. Kar so sami znali, naučili so tudi nas fante in to je bila zadostna podloga za višjo realko.

Fiziko in kemijo nam je predaval Miha Peternel dosti dobro. Peternel je bil dober človek, inteligenčen in med nami dijaki priljubljen. V letnem poročilu (Jahresbericht) 1854 leta je bil napisal znamenit članek o matematiku J. Vegi. Ta članek sem prečital nekoliko krat z gorečim zanimanjem ter mi je isti dal tudi povod, da sem s svojim šolskim drugom Jožetom Juvanom iz Vač obiskal rojstni kraj in rojstno hišo našega slavnega rojaka, junaka Vege, prerano i tragično umrlega.

Najbolj priljubljen profesor pa mi je bil Rajmund Pirker. Predaval nam je računstov in nemški jezik prav interesantno. Poleg gramtike nam je tudi malo odprl vrata v bogato literaturo. Strastno sem se bil poprijel tega predmeta. Isto tako živo me je zanimal slovenski jezik; fanatičen klerikalec katehet Lesar nam ga je predaval. Zemljepis je bil v rokah dobričine Vojske, popolnoma onemoglega starca. Vojska je bil stalen predmet naše porednosti in

razposajenosti. Poleg obligatnih šolskih predmetov sem se pečal tudi z muziko; obiskoval sem muzikalno šolo starega Mašeka in njegovega sina Kamila. V tem skromnem zavodu sem se naučil malo muzikalne teorije, ali mi je petje prevzelo celo srce in — brez pogovora — blago uplivalo na mojo bujno prirodu. Sedaj mi je pesem postala najmilejša zabava. Tudi naši pofesorji: Pirker, Centric in Lesar so bili ljubitelji pesmi in sami dobri pevci; podpirali so pesem povsod, kjer koli so mogli. Peli smo lepe Marijine pesmi ob nedeljah v cerkvi sv. Florjana, slovenske in nemške; mesto molitve »očenaš« pred začetkom predavanja v šoli: »Ustanimo, zarja vstaja«...; pri Lesarju pa: »Veš, o Marija...; bilo nam je vse eno, samo da smo peli! Od mojih sošolcev so mi kot dobri pevci še ostali v spominu: Franc Gerbič, Tomc, Linhard, Trdina, Detelja, Franc Drenik. Šolsko leto smo pri Mašekcu zaključili s slovesnim koncertom. Spominjam se, da sva na eni teh svečanosti pela s Tomcem duet: »Reiterlied«, besede od bana Josipa Jelačića, glazba pa od Mašeka. V poslednjem letu mojega šolanja na ljubljanski realki smo se kolegi že bili zbrali v »moški zbor« in poleg drugih, peli tudi te le kvartete: Otok bleški, Noč na nebu zvezdice prižiga, Pojo zvonovi, Rado ide Srbin u vojnike, Oj, talasi mili, ajte, Bubanji silno budi, nas u boj krvavi. Po zimi smo se na ledu drsali, po leti smo se kopali v Gradašci, ali smo pa bili žogo v jami za sv. Krištofom.

Poleg vsega tega koristnega in pametnega početja sem pa tudi večkrat zabredel v neumosti in budalosti. Najmlajši med nami 6 dijakov, ki smo v brlogu Valjavk životarili, je bil Gustelj Praprotnik, dečko osmih let, iz dobre obitelji, doma na Gorenjskem; imel je črne lase, žive črne oči in izrazite črne obrvi. Bila sva z Gusteljom v tistem kurniku izpod strehe, kamor sem se hodil učiti, če v naši sukni sobi ni bilo prostora. Ravno kar sem bil dal nabrusiti svoj perorez (žepni nož), bil je oster kot britva. »Vidiš Gustelj«, mu rečem, »kakor oster je moj nož, lahko bi se z njim človek bril«. Gustelj gleda nožek in se smeje. »Daj, da vidim, bi li ti mogel obriti tvoje obrvi«, mu rečem in počnem Gusteljnovo črno obrv sliniti. Gustelj lepo mirno drži in še se zmeraj smeje. Jaz mu obrijem res eno obrv tako gladko in spretno, kot da sem patentiran brivec. Gustelj se še vedno na smeh drži. Ko se pa v odprtem oknu pogleda in v steklu vidi svojo spačeno sliko, glasno zajoka in zbeži hitro po stopnicah k Valjavkam. Še le sedaj mi je šinila vsa težina mojega neumnega početja pred oči. Toda bilo je prepozno. Gustlova obrv je bila obrita

ter se ni dala več nazaj prilepiti. Grevalo me je, kar sem bil storil, ali je bilo prepozno. Doli v kvartirju pa je nastal pravi dar-mar. Gustelj se je drl na ves glas, Valjavke so se pa kregale in kokodakale kakor stare koklje, fantje so se iz celega grla grohotali, Janezovo lice pa je bilo na eni strani jezno, na drugi se je pa na smeh držalo. Taka je bila situacija, ko so me poklicali na raport. Bil sem pripravljen na vse, vendar sem se zmazal boljše, kakor sem si mogel misliti. Po prvem plusku, ki se je izlil na mene iz babjih ust, so me naposled še prosili, da Gustlju obrijem tudi drugo obrv, da dobi lice zopet simetrijo, katero sem mu bil jaz pokvaril. Gustelj je sedaj sicer izgledal kakor oskubljen srakoper, ali so mu že v dveh mesecih zoper obrvi zrasle.

Med nami realci in ljubljanskimi fakini in postopači je prišlo pri igri na Gradu večkrat do prepira in tudi do boja; se ve, da sem bil jaz vedno na čelu naše vojske in tudi vedno prvi, ki je v šoli odgovarjal za take prestopke.

Tudi s hatehetom Lesarjem sem živel vedno na »ratnoj nozi«. Nisem se vselej mogel in hotel pokoravati njegovim kapricam. Zato me je povsod gonil, kjer je mogel in tudi očetu sporočil, da so mi zrasli rogovi.

Že tretje leto sem se nahajal pri Valjavkah na stanovanju, pa še niti enkrat nisem bil v ljubljanskem gledališču. Živo sem si zaželel, da vidim zopet kako gledališko predstavo. Na »vseh vernih duš dan« je bila tudi v ljubljanskem gledališču, kakor povsod drugod objavljena predstava »Mlinarja in njegove hčeri«. Zvedel sem, da je to posebno lep komad; odločim se — imel sam 7 krajcarjev v žepu, da obiščem ta večer gledališče. Opoldne sem počasi in oprezno Valjavke seznanil z mojim namenom. Ali moje, v diplomatski plašč zavito naznanilo, ni pri teh trecijalkah našlo zaželjenega odziva. One so smatrale gledališče naravnost kot peklensko ustanovo, kot veliko mrežo, v katero hudiči neumne in zapeljane ljudi lovijo, kakor pajki muhe. Kratkotamo mi odrečejo dovoljenje. Janez Juvan je pa poslušal in gledal ta prizor kot lesen bog. Nisem se dalje brigal za babje praznoverstvo, nego sem se zvečer — seveda brez večerje — podal v gledališče. Užival sem prav posebno v Raupachovem — sicer že preživem — komadu. Ko sem pa prišel ob 10-tih domov, sem našel hišna vrata zakljenjena. Šele po dolgem ropotanju so mi ženske odklenile vrata. —

Ali poleg vseh težav in neprijetnosti, v katerih sem v Ljubljani živel, so mi ostala ljubljanska šolska leta vendar v milem spominu.

Tu mi je zasijala luč in mi razvetlila pot v široko življenje. Tu sem se živo zavedal svoje narodnosti.

Predno preidem na dijaško življenje v Gradcu, hočem omeniti še neke dogodke iz Hrastnika.

Menda je bilo 1851.—1852. leta, ko so moji stariši bili sezidali novo modernejšo in prostranejšo hišo za naše stanovanje. Hiša je imela dve lepi kleti v suterenu, v parterju pa vežo, kuhinjo in 4 sobe, pod streho pa sta bili dve sobi srednje velikosti. Na stranišče pa so bili pozabili; ni ga bilo v hiši. Ko je bila hiša gotova, se nismo sami v njo vselili, stariši so jo dali v »štant« nekemu Rauferju iz Znojma na Moravskem, ki je tam bankrotiral in prišel v naše kraje, da tukaj v miru živi od onega, kar mu je bilo še od bankrotstva ostalo. Raufer je bil zavzel razpoški premogokop in tam prvi začel delati na eksploatacijo premoga. Menda za poldrugo leto se je izselil iz naše hiše, katero smo sedaj mi sami zavzeli. Ob velikih počitnicah 1853. leta me je moja teta, materina sestra, Rudarca, povabila v goste k sebi v Zagorje. Bil sem pri njej en teden. Nekega dne pridejo k Rudarju ciganke in najstarejša prične takoj teti in »kelnerci« prorokovati. Ko je ciganka z ženskami na splošno zadovoljstvo svoj »hokus pokus« dovršila, jo teta napoti k meni, da tudi meni prorokuje srečo. Tedaj ciganka pazljivo pregleda črte na dlani moje desne roke ter mi med ostalim tudi reče, da se bom s konjem ubil. To cigansko prorokovanje me je nekako neprijetno zadelo in mi ostalo v spominu. Bil sem že zopet nekaj dni doma, ko mi oče rečejo, da naj našega žrebca, ki je bil podkev izgubil, vodim na fužino, da ga kovač na novo podkuje. Radosten sedem na našega neosedlanega pramča ter ga v družbi našega domačega psa odjaham na fužino. Ko je bil kovač izvršil podkovanje, sem se vzpel zopet na konja in se vrnil domov. Jahal sem po časi, v trapu, v galopu, pa zopet počasi ter prišel blizu našega mlina. Nekam sem se bil zagledal, kar napravi konj nepričakovano — ne vem zakaj — velik skok . . . in me vrže raz sebe . . . v tem trenutku mi stoji ciganka s svojim prorokovanjem pred očmi . . . Obležal sem nezavesten na cesti, konj pa je prišel sam domov. Neki knap me je na cesti našel in me prinesel preplašenim staršem. Težko sem se bil pobil. Na levi roki izpod lakta mi je bila kost po dolgem počila, tudi na levo uho nisem dolgo nič slišal. Cigankino prorokovanje se je bilo samo na pol izpolnilo. Nisem bil mrtev, samo sem se dosti močno pobil, ko sem padel s konja.

Na višji realki v Gradcu

Gmotno — materijalno — stanje naših staršev se je iz leta v leto popravljalo. Razen zavodenjskega mlina so bili kupili tudi že Kovačevo posestvo v Studencih, mati so bili pa podedovali po svojem umrlem očetu Martinu posestvo v Ojstrem. Gostilna je dobro tekla, ravno tako tudi mlin. — V hrastniškem rudniku se je bila eksploatacija premoga jako razvila. Izkopali in izvozili so za preko 50.000.— ton premoga na leto. Črez 300 knapov je delalo po hrastniških jamah in do 15.000.— goldinarjev je prišlo vsak mesec za delavce in za materijal na Hrastnik; skoraj ves ta denar je ostal v hrastniški dolini ter boljšal gmotno stanje Hrasničanov. Pod tako povoljnimi okolnostmi se mi ni bilo treba bati, da me starši ne bodo poslali na dalnje šolanje.

Koncem septembra sva se z očetom odpeljala v Gradec in se ustavila pri »Angelu« v murskem predmestju. Gradec se mi je dopadel, zlasti mi je imponiral grad z veliko uro v zvoniku. Gračani pa niso napravili na me najboljšega vtiska; izgledali so mi po hoji in vedenju neokretni, okorni, v licu pulhi in neinteligentni. Skoraj vsak drugi je bil krofast. Kaka razlika med okretnimi Ljubljancani in temi štoklaskimi Gračani! Njihovega nemškega dialekta nisem mogel precej razumeti, mislil sem, da se pačijo, zato sem se spočetka zmoraj smejal. Z očetom sva po mestu iskala udoben kvartir ter ga naposletku našla v »Burggase« pri nekem Bužini in njegovi ženi. Bužina, rodom Čeh, in po poklicu učitelj muzike hemeroidarius ter zato ni mogel več po tujih hišah opravljat svojega posla; imel je še nekaj učencev, ki so hodili k njemu na dom na lekcije. Njegova žena pa se je ukvarjala z nami dijaki. Bilo nas je to leto 12 v »Pension«-u. Plačevali smo za celi »pension« po 12 fl. na mesec. Bužinovka je nas dijake, kolikor je mogla, dobro negovala, samo njena hrana je bila pičila in zelo skromna; skoraj nikdar se nisem mogel do sitega najesti. Velik križ je žena imela z nami po zimi zvečer, ko smo prišli iz šole domov. Da bi nas umirila in ukrotila, je aranžirala po dve »tarokpartije«. Se ve, da nas je jako brzo naučila »tarok-igro«, zato smo imeli vsi posebno dober talent. S tem je žena res dosegla svoj namen; bili smo 2—3 ure mirni, ako se nismo v igri slučajno malo skregali, zato pa smo zanemarjali našo glavno nalogo: nismo se mnogo učili naših šolskih lekcij. Pri tej priliki si ne morem kaj, pa da opomnim vse starše: da dobro pazijo, kam dajo svoje otroke v oskrbo in komu ih izročé.

Graška višja realka je bila prav dobro urejena; organizirana po modernem sistemu, je imela za vse predmete dobre profesorje. Med njimi so bili trije Slovenci: Dr. Muršec za veronauk, Dr. Razlag za slovenski jezik in prof. Gobanc za prirodne nauke; profesor načrtne geometrije je bil Čeh Chocholovšek. Zelo strog, pedanten in aroganten Rogner nam je predaval matematiko, dobričina Dr. Ostfeller nemški jezik, Dr. Ilwoff pa zgodovino in geografijo. Največji original med našimi profesorji je bil Passini za prostoročno pisanje. Mali, debeluškasti in okreten človek od svojih 55—60 let, je bil po svoji stroki bakrorezec in v isti zares pravi umetnik. Čutil se je tudi zmeraj kot tak ter se nosil prav ležerno. Imel je male sloke noge ter je radi tega hodil, kakor raca; bil je zgovoren, brbrav in šaljiv, ali mu je manjkala boljša izobrazba; z logiko, gramatiko in pravopisom ni stal v najboljšem prijateljstvu. Ta nedostatek ga je večkrat zapeljal v zelo smešne in neugodne položaje. Tako si je vtepel v glavo, da je potrebno tudi njegov predmet, prostoročno risanje, dvigniti na stopnjo znanstvene nauke in je radi tega na dveh polah papirja napisal: »Teorija prostoročnega risanja«. Nekega dne nam je z nabranim čelom in važnim glasom naznanil, da naj ošpičimo svinčnike, pa da pišemo njegovo teorijo. Prvi član je glasil: Človeško glavo je treba razdeliti na tri e n a k e dele, od teh delov je gornji n a j v e č j i !!! . . . Dalje naš Passini ni mogel diktirati, zadržal ga je naš smeh in ironični grohot. Zmotal je svojo teorijo v žep in izšel za ta dan iz šole. O njegovi teoriji pa ni bilo več ne duha ne sluha. — To klasično Passinijevo pravilo mi bo ostalo veekomaj v spominu. Kako tudi ne bi? Postala je glavna formula avstrijskih Nemcev, po kateri oznanjujejo vsak dan celemu svetu, da uživajo vsi narodi v Austriji e n a k e pravice, samo, da so pravice za Nemce prilčno v e č j e od pravic ostalih narodov. Gotovo so si Nemci to klasično teorijo od Passinija »izposodili«!

Naša profesorja Muršec in Razlag, splošno spoštovana, vsestransko izobrazena in plemenita moža, sta igrala v razvoju štajerskih Slovencev znatno vlogo. Pripadala sta kolu Ilircev ter živo s pismom in besedo podpirala in širila idealno idejo Ljudevita Gaja in Stanka Vraza. Ta ideja je bila, kakor je vsakem inteligentnemu Jugoslovenu znano: Povsod buditi zavest in utrjevati resnico, da so Slovenci, Hrvati in Srbi po krvi in jeziku eden narod in da se le v govoru dialektno malo razlikujejo. Gaj je predložil za vzajemni jezik Ilirov po vsej pravici hrvaško-srbsko štokavščino, ker je ta med vsemi jugoslovenskimi dijalekti najlepša, najbogatejša in od tujih

primes najčistejša. Potrebno je toraj bilo, da se mi slovenski in hrvaški kajkavci in čakavci kolikor mogoče približujemo v pismu in govoru štokavščini. Gaj je vzel za kolektivni naslov celega jugoslovenskega kompleksa ime prvonaseljencev teh krajev: Ilircev zato, da se izogne vsaki zavisti, ki bi se mogla pojaviti med Hrvati in Srbi, ker so prvi in drugi ponosni na svojo slavno preteklost pod svojim imenom. Da je Gajeva zamisel ponikla — izklila — iz zdrave korenine, nam svedoči današnje živo politično gibanje Jugoslovencov. Stari Gajev program je postal zopet poprišče, samo je ime Ilircev spremenjeno v Jugoslovence.

Dr. Razlag je toraj naše dijake tudi malo seznanil z hrvaščino in srbščino; živo me je zanimal in privlačil hrvaško-srbski jezik. Vedno mi je bila pred očmi verjetnost, da bom imel kot tehnik opraviti na jugu med Hrvati in Srbi, da mi bo toraj hrvatsko-srbski jezik potreben. Na koncu šolskega leta sem deklamiral pred svečano šolsko komisijo krasen Preradovičev spev: »Putnik«.

Na graški realki se je negovala tudi petje kot svoboden predmet. Se ve, da sem se precej pri Raabu, učitelju petja, vpisal in postal eden od najboljših pevcev.

Čez leto dni se preselim od Bužinatovih v drugo stanovanje v Mursko predmestje k nekemu kretenastemu krojaču. Štirje dijaki — vsi Slovenci — jurist Jug, tehnik Pevec, pedagog Jože Juvan in jaz realec, imeli smo eno veliko sobo. Tu smo bili popolnoma prosti in plačevali smo samo stanovanje; jest pa smo hodili, kamor je kdo mogel. Da s svojimi 12 goldinarji nisem mogel daleč skakati, je umevno. Za kosilo sem navadno pojedel pri »Bierstrumm-u« v tretjem »žaklju« porcijo golaža za 7 krajcarjev. Za vse drugo pa, kakor je bog dal. V našem stanovanju smo po končanem predavanju v šoli pridno peli, tobak kadili, se norčevali in — malo učili. V dijaških krogih sem bil že znan kot dober pevec, zato pa me nekdo naprosi, da zvečer ob ½10 sodelujem kot basist v kvartetu pri podoknici — Ständchen —, katero je ta prijatelj pripravljaj neki lepotici. Prav rad se odzovem znancu in malo pred 10 uro zapojemo v ubranem solokvartetu 3 lepe pesmi pod oknom. Ura je 10 odbila, ko smo končali podoknico, ali v tem opazim, da sem ključ od hišnih vrat bil doma pozabil; v hišo nisem mogel priti, bila je zaklenjena, a hišnega varuha ni imela. Kaj mi je storiti? Bila je lepa topla julijska noč. Da ne bi tako potrebnega denarja po hotelih trošil, se odločim, da prenočim na kaki klopi na gradu. Valjal sem se celo noč po gradskih plobeh in nisem skoraj nič spal ter se napotim zjutraj za-

span, premrzeln in utrujen v moj stanovanje. Še le v stanovanju opazim, da sem po noči na gradu izgubil svoj portmone in v njem 6—7 goldinarjev. Vse iskanje po klopeh na gradu ja ostalo zaman, ostal sem brez krajcarja v početku meseca! Pisal sem precej očetu kaj se mi je zgodilo in jih prosil, naj mi pošljejo nekaj denarja.

Bilo je prvokrat, da sem stariše prosil preko pičle mesečne dotacije za denar. Namesto naknade za izgubljene novce mi oče odgovore osorno, da mi ne verujejo da sem denar zgubil, ampak da sem ga lahkomišelnostjo zapravil, . . . da že poznajo te študentske laži itd. To očetovo nezaupanje me je bridko zadelo. Nikdar se nisem staršem zlagal, vedno sem bil iskren. Globoko v srcu se mi je raztožilo in razjokal sem se na ves glas. V kakih 10 dneh so mi z doma poslali nekaj denarja. V teh 10 dneh sem pa stradal, kakor še nikdar.. En celi dan nisem ničesar okusil, lačen sem legel, še bolj lačen pa drugo jutro vstal. Izposodil sem si od nekoga 5 krajcarjev in si kupil za to hlebček črnega kruha, katerega sem na mestu pojedel. Ta svež in težak hleb mi je pa obležal v želodcu, kakor ilovnata kepa. Neznosno me je začel boleti želodec, nisem bil v stanju držati se dalje na nogah, moral sam se vleči v posteljo in zanemariti šolo.

To revno dijaško življenje je trajalo menda 2 leti, ko se mi je nebo naenkrat zjasnilo. Privatniku Karlu Hertlu je bil potreben za njegovega sina Karla domači učitelj za predmete realke ter se je bil v tej zadevi obrnil na profesorje realke. Profesorji so na predlog Dr. Muršeca mene priporočili Hertlu in on me je tudi precej akceptiral. Tako sem prišel, siromašni kmetski dečko, naenkrat v ime nitno gospodsko hišo. Usoda Hertlove obitelji je interesantna, zato naj na tem mestu spregovorim o njej nekoliko besed.

Karl Hertl je bil rojen Saksonec (rodil se je okrog 1808 leta); na nemških univerzah v Lipskem, Bonu itd. je dobil temeljito izobrazbo. Govoril in pisal je poleg materinščine, nemškega, ravno tako dobro francosko, angleško in italijansko. Tudi je poznal španski in švedski jezik. Muziko je ljubil in razumel zelo dobro, igral je izvrstno klavir. Hertl se je bil posvetil filozofskim in teološkim naukam in položil tudi že vse izpite iz protestantske teologije, ali vendar ni postal pastor. Kot tovariš in mentor nekega kneza pride Hertl v Dunajsko novo mesto. Tu se seznanil z gospodično bogate hiše Bräunliche, fabrikanta, se z njo oženi, dobi precejšnjo doto ter se naseli v Gradcu na »Graben«-u, kjer si je sezidal lepo veliko vilo v sredi lepega parka. Poleg tega je tudi kupil v Andrici njive in travnike, nabavil lepo živino, zlasti krave in počel gospodariti kot eko-

nom in mlekar. Razumljivo je, da učenjaku in filozofu Hertlu kmečko gospodarstvo ni šlo najbolje izpod rok. Doma je živela Hertlova obitelj gosposko, ali nikakor razkošno.

Hertlovi so imeli dva sina od 12 in 14 let in dve hčeri od 4 in 8 let starosti; v hiši so še bili stara frajla Marija kot gospodinja, guvernanta, kuharica z dekle, strežaj in kočijaž. Temu osobju sem se sedaj pridružil tudi jaz. Muziko je hodil otroke podučevat poseben učitelj. Fanta je podučeval sam oče v fracoskem jeziku; teh lekcij sem se tudi jaz udeležil. Spominjam se, da smo čitali Volterjovo »Življenje Karla XII«.

Starejši sin Karl je bil radi slabega uspeha koncem prvega semestra iz šole izključen. Moja naloga je toraj bila, da dečka usposobim iz vseh predmetov tako, da bo mogel krajem julija položiti izpit iz vseh predmetov IV. razreda realke za celo leto. V resnici težka naloga če se pomisli, da sem bil sam v šoli zavzet vsak dan od 8—12 predpoldne in od 2—4 popoldne. Predaval sem toraj Karlu vsak dan od 5—7 zjutraj in od 5—7 zvečer; še le po 9 zvečer sem se lahko učil svojih lekcij! — Posrečilo se mi je Karla tako dobro pripraviti, da je koncem julija dobro položil izpite iz vseh predmetov in prešel kot reden dijak v V. razred.

Pri Hertlovih sem ostal 2 leti. To je bila pač najlepša doba celega mojega dijaškega življenja. Le enkrat sem bil nevarno zbolel na vnetju trebušne mreže. Moja sestra Rozaljka se je takrat učila kuhati pri »Eisenhammer-ju«. Prišla je k meni, ostala pri meni celi teden in me noč in dan negovala v resnici kot usmiljena sestra. V treh tednih sem zopet ozdravel in zopet s fantoma pridno korepetiral, pa se tudi svoje predmete učil. Poleg vseh teh šolskih opravil sem pa le še utegnil, se malo pozabavati. Obiskoval sem včasih koncerte in gledališča, učil sem se plesati; pridno sem se vežbal v gimnastiki in v petju. Vsako nedeljo dopoldne po maši smo se zbirali pevci v stanovanju kolege v »Sporgasse« nas 8—16 in tu lepe kvartete peli. Včasih sta prišla na naš sestanek tudi tedanja gimnazista Škarja in pl. Reichenberg, oba dobra basista, pozneje slavna pevca na dvorski dunajski operi.

Graški Slovenci, kakor tudi slovenski dijaki nismo bili v tej dobi organizirani. Nobeno društvo nas ni zedinjevalo, hodili smo zgubljeni po ulicah ponemčenega Gradca. Vendar sem se povsod živo zavedal svoje narodnosti in nikdar nisem zatajil svojega materinskega jezika.

V takem ugodnem stanju me doide spomlad 1859 leta in z njo vojska z Italijani in Francozi. Navdušen je za domovino, ki je bila v nevarnosti, je obvladalo tudi nas dijake. Precej vstopi nekoliko mojih kolegov dobrovoljno v vojne redove. Avstrijanci so bili že dve velike bitke — pri Magenti in pri Solferinu — izgubili. V teh bitkah je bilo padlo posebno mnogo oficirjev. V 12 dneh smo že videli iste naše sošolce, kako moško korakajo kot novopečeni oficirji po graških ulicah. Ti mladeniči so bili za nas zelo nevarne in primamljive prikazni. »Kaj, ko bi tudi jaz kot dobrovoljec vstopil v vojake?, saj bom v 14 dneh oficir, toraj sam svoj in tudi velik gospod« mi je počelo rogoviliti po glavi. Hitro pišem očetu in jih prosim za dovoljenje. Svojo prošnjo sem zavil v tako prepričevalne fraze, da sem očetu res izmamil dovoljenje. »Če boš v 14 dneh oficir, je res bolje, da greš sam k soldatom, kakor pa da te na redni »štelenki« potrdijo za prostega vojaka« so mi oče pisali. Tedaj grem k zdravniku da me pregleda, če sem sposoben za vojaški stan. Doktor me natanko pregleda in mi napiše uverenje, da sem popolnoma zdrav in sposoben za vojaško službo. Vesel se vrnem domu in vržem šolske knjige v kot, jutri pa, da se javim vojni oblasti. Ali, ne lezi vraže, drugo jutro čitamo na plakatih po vseh ogljih, da je na bojišču premirje že sklenjeno in da se dobrovoljci več ne sprejemajo! Vse sanje o vojni slavi, so mi toraj splavale po vodi; ni me več mikalo, da »jadram za njimi«; poiskal sem zopet šolske knjige in nadaljeval čitati tam, ker sam pre dvema dnevoma nehal. Na koncu šolskega leta 1860, ko sem bil že na tehniki, sem izstopil iz službe pri Hertlovih in zavzel takoj sličen položaj v obitelji premožnega in splošno spoštovanega meščana in peka Strohschneiderja. Strohschneider je bil pravi tip starega poštenega graškega meščana. Bil je vdovec in imel 6 sinov. Štirje mlajši so bili pod mojim nadzorom; z njimi sem korepetiral vsak dan od 5—7 zvečer. V veliki prodajalnici sta stali dve veliki mizi, pri eni so kosili in večerjali gospodarjevi pekarji — njih 8, za drugo mizo smo pa mi domači jedli. Pred in po vsakem kosilu in večerji je molil Strohschneider glasno očenaš in mi za njim. V tej famlji sem ostal zopet dve leti.

Leta 1861 je praznovala graška tehnika kvojo 50-letnico. Naši profesorji se niso mogli sporazumeti s programom za to slavnost, zato je ostalo praznovanje čisto v naših dijaških rokah.. *Narodnostno vprašanje je tedaj izbilo prvokrat uradno na površino. Avstrijski narodi so se tedaj začeli silno zavedati svoje narodnosti.* Vsi mladi ljudje, pa tudi starejši, zlasti pa študenti, so ostentativno nosili na-

rodno obleko: Čehi »čamaro«, Poljaki visoke škornje, široke hlače in konfederatko, Madjari kalpak z dolgim peresom, opleteno suknjo, škornje z osrogami in »fogoš« (sikirico nasajeno na palici), Srbi, Hrvati in tudi Slovenci »surko«, Nemci dijaki pa »flavs«. Nemški študenti so se takrat tudi počeli družiti v dijaška društva, zveze in korporacije itd. ter so začeli nositi društvene znake. Vsak dijak se je toraj že po obleki poznal, kateri narodnosti pripada. V programu naše proslave je bila glavna točka: Komerz v »Schreinerjevi Bierhalle« nasproti graškemu kolodvoru. To prostorno dvorano je bilo treba okrasiti z raznimi amblemi in zastavami. Pa kake barve se naj upotrebijo? Tehniki smo v »Joaneumu« imeli veliko zborovanje, da rešimo to stvar. Živa debata se je bila vnela med Nemci na eni strani in med nami združenimi Nenemci na drugi strani. Moram priznati, da so nas Slovane svojski podprli Madjari, katerih je bilo precej na graški tehniki. Mi smo bili v večini, prodrl je toraj naš predlog, da se Schreinerjeva dvorana okiti poleg cesarskih zastav podjednako z nemškimi in slovenskimi trobojkami, odgovarjajoč faktumu, da prebivajo v štajerski deželi Nemci in Slovenci. Zvečer je vihrala na pročelju dvorane velika štajerska zeleno-bela zastava, na njeni desnici nemška, — na levici pa slovenska trobojka. Tisti večer sem pa jaz — Slovenec — imel čast govoriti slavnosten govor v imenu tehnikov in v navzočnosti najimenitnejšega sveta svega Gradca. Drugega dne so prinesle vse graške novine notice in opisale te naše slavnosti, se ve, da je v njih tudi moje ime briljiralo. Mojega očeta so ta poročila, katera so mu Hrastničani v raznih novinah prinesli, posebno razveselila.

Tudi iz graških šol sem hodil na velike vakance domov, toda na Hrastniku nisem nikdar vžival pravega veselja, ker nisem tu našel zabave, katera bi bila odgovarjala mojemu okusu. Hodil sem po Bobnu in Brnici ribe lovit; dijaški tovarišev pa ni bilo nikjer v bližini. Ob vsakih vakancah sem šel v Laško v goste h gostoljubni Valentiničevi obitelji na nekoliko — pa tudi na 14 dni. Oče Valentinič je bil blag, dober in prijazen mož, obdarjen s 4 fanti in eno hčerko. Bil je dolgo let laški župan in povsod zelo vpliven. V narodnostnem oziru se je držal nevtraln. Njegov nastarejši sin Jožef je bil moj najboljši prijatelj in sošolec. V Laškem sem našel nekoliko rodoljubnih rodbin kot: Orožen, Flis, Horjak, Šnideršič, Slavic i dr.; pravega nasprotnika Slovencev ni bilo v Laškem. Tukaj se nas je tudi zbralo precejšnje število slovenskih dijakov. Menda vsako leto smo priredili v Laškem slovensko predstavo 18. avgusta v slavo cesarje-

vega rojstnega dne. Pokroviteljstvo nad nami diletanti je bilo spočetka v rokah Drobiča, kuratorja v penziji. Naš mecen je pa bila obitelj dvorskega svetnika Becka, očeta bivšega ministrskega predsednika; ker se je on sam se le malo časa zadrževal v Laškem, je prepustil to vlogo svoji plemeniti soprogi. Ona je nas slovenske dijake večkrat pozvala na belo kavo in na razgovor. V njenem salonu smo peli, deklamirali in se veselili. Njenega sinčka, bodočega ministrskega predsednika, sem večkrat držal na kolenih ter z njim norel. V družbi te fine dame smo tudi večkrat delali izlete v okolico Laškega trga. Iz tega kola so mi še v živem spominu: Valenčak, tedaj profesor u Varaždinu, Puckmeister, dijak »Forstakademie-je« v Mariabrunu, znani slovenski pisec pod imenom Janko Vijanski, Anton Kos, jurist v Zagrebu.

Leta 1861, koncem julija pišem očetu iz Gradca, da pridem 1 avgusta z vlakom opoldne domu na velike počitnice. Oče oznanijo to veselo novico tudi mojemu prijatelju Bauernheimu, strojevodji hrastniške rudniške železnice, kateri se je pri nas hranil. Moja sestra Marička mi gre ob 1/2 12 nasproti, oče ji še rečejo, naj nas dvoje Bauernheim na svojem vlakcu domov pripelje. Oče in mati naju doma čakajo in gledajo redovedno skozi okno. Ali mesto vlaka se tedaj začuje strašna novica po vsej dolini, da je vlak na velikem mostu pri apnencah skočil iz tira in padel čez most v globočino! Prestrašeni starši in sestre poletijo k mostu, ali nasproti pa jim pride moja sestra Marička živa in zdrava in jim pove, da se nisem iz Gradca pripeljal in da se brez mene ni hotela sama z Bauernheimom voziti. Bauerheim, koji je s svojim vlakom na mene čakal ter se malo zamudil, je malo brže pognal svojo mašino in v resnici z mašino in s 3 vozovi padel z mosta v globočino. Pri tej nesreči je ostal na mestu mrtev kurjač Kordon, Bauernheim se je pa z mašino vred nekolikokrat prekobecnil in nazadnje izpod nje zlezal, hudo opečen in težko ranjen. Siromak je ležal tri mesece v velikih bolečinah, pa je vendar zopet popolnoma ozdravel. Kaj je pa mene zadržalo, da tega dne nisem krenil iz Gradca? Dne 31. julija smo dunajski in graški kolegi pri »Reiningshausu« priredili sestanek ter se tam pri pivu, govorih in pesmi veselili do dveh čez polnoči. Se ve, da sem bil zaspal in vlak zamudil, ki je v smeri Maribora že 5 1/2 zjutraj odpotoval. Ta dijaška veselica je pa najbrž rešila meni in moji sestri Marički življenje.

Na Hrastniku so se pa tedaj godile velike spremembe. Hrastniški premogokop se je čedalje bolj razvijal in čedalje več debelega

premoga razprodajal na vse strani. Razume se, da so se tudi velike množine drobnih premogovih odpadkov kopičile. Še iz Luznarjeve dobe je ležalo dosti takih »Hald« po Žuganju. Ta premogov drobiž ni bil za daljni transport. Moralo se je toraj misliti na to, da ga doma v Hrastniku ali pa v njegovi neposredni bližini uporabijo za kurjavo in da ga tako spremenijo v denar. Ta zamisel je toraj prebudila v Hrastniku, kakor pozneje tudi v Trbovljah, v Zagorju in okolici lokalno industrijo. Že pred nekoliko leti je bil kupil hrastniški »Gwerk« Peklarjevo posestvo. Od tega posestva je pa prodal inženjerju Heiderju vsa Peklarjeva poslopja z okolico, Peklarjevo Spašnico pa vitez u Gosteth-u. Heider je pre naredil staro Peklarjevo hišo v vilo in postavil v bližini hrastniškega kolodvora, nad Drnovškovim mlinom glažuto. Gosteth je pa za potokom v Spašnici sezidal veliko tovarno za kemične proizvode. Poleg tovarne so postavili tudi lepo vilo, hiše za delavska stanovanja in poslopja za ostale potrebščine. Ako pripomnim, da je ta kemična tovarna porabila in še uporablja vsako leto okrog 300.000 centov premogovega drobiža, je njena važnost za hrastniški premogokop očitna. Tudi apnenice pri krivem mostu — podjetnika sta bila Janez Peklar in Martin Spiller — so začele žgati apno na veliko, ter so porabile znatno količino premogovnega drobiža. Ne samo vsakodnevni odpadki, ampak tudi vse stare gomile premogovnega drobiža so ti domači industrijalci za nekoliko let požgali. Mnogo domačih in tujih ljudi je dobilo dela in našlo zaslužek pri teh novih industrijskih ustanovah ter je zopet dosti denarja ostalo v hrastniški dolini. Z industrijo je prišlo mnogo inteligence v hrastniško dolino. Hrastniški rudnik je bil tudi že kupil posestvo našega soseda Kržanca in postavil na Kržančevem v našem sosedstvu lepo veliko restavracijo za gospodo in za knape in magacin za življenske potrebščine. Ta restavracija je bila središče društvenega življenja hrastniške gospode. Osnovali so precej dobro godbeno knapovsko kapelo in keglišče. Schreier je bil zelo dober restavrater in njegova restavracija je slovela do Celja, Ljubljane in do Zagreba kot najbolja. Ob nedeljah in praznikih je bil v restavraciji velik rendez-vous hrastniške in tuje gospode. Tu se je po dnevu streljalo, kegljalo, popevalo, pilo in daman hofiralo. Zvečer pa se je vse prelevilo v razigran ples in vesele napitnice v družbi šampanjca. Wehrhan je igral vlogo jupitra v tem veselem olimpu. Nikdar ni noben Solvenec zašel v to popolnoma tevtonsko družbo. Nisem imel niti volje, niti denarja, da se mešam med te ljudi. Gledali so me, kakor neko tujo prikazen, kadar sem korakal mimo njih. Edino obi-

telj hrastniškega lekarnarja Puschhauserja, me je vsak čas rada in iskreno sprejela in tudi prijateljski pogostila, ako ravno je životarila v dolgovih. Skoraj vsak dan sem bil pri Puschhauserjevih in tam čital »Morgenpost« in z brbravo, dobro gospo kramljajal.

Leta 1865. je zadela hrastniški rudnik huda katastrofa in porla do temelja Wehrhanovo gospodarstvo. Po vseh oknih (Stollen) in horizontih, na vseh mestih, kjer so kopali premog, je začelo gorjeti. Eksploatacija premoga je bila popolnoma ustavljena, razume se, da tudi vsaka liferacija. Hrastniški industrijski zavodi so morali nabavljati premog za svoje potrebe iz Trbovelj in iz Zagorja. Vsemogočni, silni ravnatelj hrastniških jam je pretrpel totalen fiasko; šel je po tridesetletnem gospodovanju na Hrastniku v penzijo. Pravi vzrok te nesreče je bila napačna metoda, po kateri so Wehrhan in njegovi uradniki kopali premog; namesto da so počeli od vrha pa na niže, so kopali narobe v nasprotni smeri od spodaj na vrh.

Na Wehrhanovo mesto je bil postavljen za upravitelja hrastniškega rudnika asistent Kalivoda, mlad in inteligen ten akademik. Njemu je bil dodeljen zelo sposoben in praktičen pomagač Terpotec. Temu človeku, rojenemu koroškemu Slovincu, je bilo sojeno, da v trboveljskih rudnikih igra veliko vlogo.

V velikih vakancah 1861 leta se je bila gosposka v Celju iznenada spomnila mene, da še nisem odslužil vojaške dolžnosti ter me pozvala nemudoma v Celje na naknadno »Stellungo«. Ta poziv me je zelo neprijetno zadel sedaj, ko sem že vse drugače mislil o »soldaškem stanu« kakor pa pred 2 leti. Imam se zahvaliti Dr. Kočevarju in profesorju Valenčaku v Celju, katera sta se zavzela za mene, da me niso potrdili. Na vratih hiše, kjer so nas preiskovali, me je pa čakal Horjak iz Laškega s svojimi vozom. Hitro me je posadil nanj in me odpeljal v Laško, da se mi ne bi v Celju kaj neprijetnega zgodilo. Iz Celja sem pa še hitro brzojavil starišem, ki so bili v velikem strahu, da sem radi »tesnogradnosti« za večne čase nesposoben za vojsko.

Meseca julija 1862. leta sem bil dovršil 3. — predzadnje leto — na graški tehniki. V Gradcu sem imel povsod dobra poznanstva in tudi dobro pozicijo pri Strohschneiderju, vendar me je mikalo, preživeti vsaj eno dijaško leto na Dunaju. Zato se obrnem starišem in jih prosim, naj mi dajo toliko podpore, da bom v stanju eno leto na Dunaju živeti. V poslednjih štirih letih nisem starišev nič stal. Imel sem pri Hertlu, kakor tudi pri Strohschneiderju celo hrano, stanovanje in še po 14 gold. na mesec. Iz te dotacije sem si nabavljal obleke. Po

malem obotavljanju mi mati — ker je ona bila kasir — obljubi 30 gold. na mesec. Moj projekt je bil toraj odobren. Krajem meseca septembra sem odpotoval z železnico v III. razredu (ker IV. ni bilo) na Dunaj. V Gradcu se mi pridruži moj pristni prijatelj pl. Artur Schmidt, kateri je že predhodno leto bival na Dunaju. Na Dunaju sva prenočila v starem Schidtovem stanovanju; drugega dne sem se pa vselil v mali kabinet pri tapetniku Wiesingerju v »Freihaus-u. Komu ni znana velikanska dvonadstropna hiša tega imena na »Naschmarktu« na Dunaju?! Ko je bil leta 1683 branitelj Dunaja grof Starhemberg v družbi Poljakov, s kraljem Sobieskim na čelu pred Dunajem Turke potolkel, mu je cesar v znak svoje zahvalnosti podaril to veliko hišo ter mu zagotovil, da ne bo treba od nje davka plačevati, dokler bo ostala v prvobitnem stanju. Odtod ji ime »svobodna hiša«, Freihaus. Ostala je tudi do dandanes v isti obliki, kakor je bila pred 230 leti, samo da ji ne treba davka plačevati. V njej stanuje 3000 ljudi; ima nekih 16 dvorišč, menda ni rokodelstva, da ne bi bilo v tej hiši nastanjeno.

Na Dunaju sem se hitro orijentiral in kmalu udomačil. Stolp cerkve Sv. Štefana je za vsakega Dunajčana kažipot. V mojem razredu v šoli nas je bilo okrog 100 dijakov, jaz med njimi edini Slovenec; mnogo je pa bilo Madjarov in Poljakov, tudi nekaj Čehov. Med profesorji se mi je najbolj dopadel Rebhan, ki nam je predaval stavbeno mehaniko — Baumechanik —. Ta predmet, ki je velike važnosti za inženjerje me je posebno zanimal. Rebhan, bivši dijak dunajske tehnike je bil ostroumen in zelo darovit človek. Njegova teorija o izdržljivosti lesa je postala epohalna. Pridno sem obiskoval predavanja v šoli in marljivo sem risal. Družil sem se s prijateljem Schmidtom in s kolegi, ki so mi bili že iz Ljubljane in iz Gradca znani. Skoraj vsak večer smo se zbrali v kavarni »zur Elisabethrücke« kolegi in tam prečitali dunajske časopise, vsako sredo sva po s Schmidtom šla v Kafé »Grünsteidl«, da tam prečitava patra Sebastjana Brunerja ultramontani list »Kirchenzeitung«, da zadovoljiva načelu: »Da se resnica prav spozna, je treba čuti dva zvona«. V četrtek in v nedeljo sem šel v neko malo kavarno v »Singerstrasse«, kjer so se zbirali Slovenci, da čitam »Novice«, tedaj edini slovenski časopis. Nekolikokrat sem obiskal tudi restavracijo nasproti Pavlovi cerkvi, kjer so bile v malem salonu umetne orglje, katere so svirale razne slovenske melodije, med drugimi tudi Jenkov »Naprej«.

Največjo radost sem užival, kadar mi je bilo mogoče gledati v dvorskem gledališču »Burgtheater« kak klasičen komad, ali pa po-

slušati v dvorni operi kako resno opero. Odtrgal sem si — v pravem smislu besede — od ust vsakdanji kruh, samo da sem videl in čul kak lep komad v gledališču. Gledal sem glavne komade Shakespearove, Goethejeve in Schillerjeve, tudi Grillparcerjevega »Otokarja« in »Narcisa« ne vem že od koga. Dalje opere: Roberta hudiča, Hugenote, Freischütza, Fausta itd. Tedanji veliki umetniki in pevci so mi še sedaj v milem spominu. Iz dvorskega gledališča: Löwe, la Roche, Josef Wagner, Lewinski, Gabillon, Sonnenthal, Baumiester in gospe Rettich, Wolter in Gabillon Gosmann. Iz opere slavni pevci: Ander, Drachsler, Bek, Dr. Schmidt, Rokitansky in ženske Dunstmann, Ehn. Tudi lokalne pevke: genialno Galmeierco v Karlovem gledališču in lepo Geistinger v videnskem gledališču sem videl v njihovih glavnih vlogah. Te dve ženski ste bili tedaj ljubljenci Dunajčanov in Ofenbach-ove operete so bile na dnevnem redu.

Meseca maja 1863. smo postavili in odkrili pred tehniko spomenik slavnemu inženjerju Ressel-u, rojenemu Čehu, iznajditelju ladijskega vijaka (Schiffsschraube). Danes je vsakem človeku znano, kako velike važnosti je ta Ressel-ova iznajba postala posebno za vojne ladje celega sveta. Siromak Ressel je pa dolga leta životaril kot obskuren inženjer v državni službi na Kranjskem. Ravno tega meseca maja je tudi bilo, ko sva z mojim kolegom Würzingerjem sedela v njegovem prostornem stanovanju in se resno pripravljala za izpit iz Rebhanove gradbene mehanike; predmet je bil težek in zelo zapleten, skoraj sama višja matematika. Kar se odpro vrata in v sobo stopi najin graški znanec in Würzingerjev dober prijatelj Ulepič. «Hvala Bogu, da sem Vaju vendar našel«, naju oslovi Ulepič, »položil sem v Gradcu doktorat prava in prišel sem na Dunaj da obiščem svojega starega strica, ki mi je dal polno pest bankovcev, sedaj pa ne vem, kaj bi z denarjem počel. Zato sem prišel k Vama, da skupaj z Vama nekaj tega denarja potrošim. Pustita sedaj knjige in pojdiva z mano, da se malo razveselimo«. Nisva takoj pristala na to Ulepičevo primamljivo ponudbo, žal nam je bilo, da prenehava z najino mehaniko, pa sva se slednjič odločila, da položiva en dan na žrtvenik zabave. Ob 10. dopoldne smo odšli vsi trije v Rotenthurmstrasse v Scheiderjevo »Weinrestauration«. Pojedli smo vsak po en par »Frankfurterjev« in začeli zraven avstrijsko vino piti. Od avstrijanca smo prešli na štajerca — »Ljutomerčana«. Ta nas je bil že prilično razgrel, — začeli smo že peti. Ob 1 popoldne pa začnemo ogerško tokajsko vino piti. Ta žlahtna kapljica nas je popolnoma opila in omamila. Rogovili smo celo popoldne po mestu. Ne vem, kaj

smo vse počeli, bil sem pijan, kakor še nikdar v življenju. V glavi je nastopilo totalno pomračenje zdrave pameti.

Ko se drugega dne okrog 11. dopoldne zdramim, vidim, da ležim v svoji postelji. Še ves vrtoglav se oblečem in odidem v stanovanje Wiesingerjevih. Tu me je sprejel splošen smeh. Povedali so mi, da me je sinoč ob 10. fijaker iz Lerchenfelda domu pripeljal, ter me izročil v njihove roke; se ve, da so storili svojo samaritansko dolžnost, me slekli in položili v posteljo. Bil sem duševno jako deprimiran. Grem k Würzingerju in ga najdem v istem polobupnem stanju. Spopadel naju je bil pravi pravcati »Katzenjemmer«. Šla sva v »Prater« in ostala tam do večera, d bi v čistem zraku malo okrepila in potolažila razdražene živce. Toda interesantno je in morebiti, mi je baš zato ostala ta epizoda v spomini — ker sem tri dni po tem pijančevanju izgubil spomin. Nisem nič več videl in znal, kar sva se bila z Würzingerjem do sedaj naučila iz mehanike; pozabil sem bil vse formule. Resno sem se bil prestrašil. Četrty dan sem pa postal zopet normalen; šinilo mi je skozi možgane, kot da bi mi bil kdo z enim zavrtkom elektriko v glavi vžgal in vse sem zopet znal, kar sem se bil do tedaj naučil. Pri Rebhanu sem pa z odliko položil izpit iz gradbene mehanike.

Med slovenskimi dijaki sem imel malo znancev, zato sem tudi redko v njihove družbo zahajal. Nekega večera je bil večji sestanek slovenskih dijakov v neki gostilnici; tudi jaz sem se tu znašel. Nekateri slovanski državni poslanci, med njimi tudi naš Lovro Toman, so bili naši gostje. Pilo, pelo in govorilo se je, šala je zamenjevala resne pogovore. Kar vstane neki koroški Slovenec, mali človek z velikimi očali na nosu in počne Dr. Tomana približno takole apostrofirati: Ko smo se bili pred 4 leti dijaki tukajle sestali, nas je bil tudi g. Dr. Lovro Toman s svojo navzočnostjo počastil. Kakor nocoj, tako smo se tudi takrat navduševali za naš narod. Gospod Toman je krasno govoril ter med drugim povdarjal, da si mi moramo v interesu naroda le Slovenke za žene izbirati. Navdušeno smo pristali, ter mu dali svečano obljubo, da bomo tako ravnali. Vzamem si prostost postaviti sedaj g. Dr. Tomanu vprašanje, kaj ga je nagnalo, da se izneveri svojim idealom, da prelomi svečano obljubo, ker se je pred 6 meseci oženil s trdo Nemko?!« — Mrtva tišina je nastala; vse je gledalo v Tomana, ki je postal rudeč kot kuhan rak. Malo razdražen se vzdigne in začne govoriti: »Vse je res, kar je gospod predgovornik rekel, ali, gospodje, imejte na umu resnico, da so zakoni narode silnejši in močnejši od človeških namenov in obljub. Ljubezen ne

pozna narodnosti, ona je jača od narodnih spon; tudi jaz sem ji podlegel in moram temu prirodnemu zakonu biti pokoren. Bodite prepričani, gospodje, da mi bo sveta dolžnost, da svojo ženo prelevim — če že ne v Slovenko — gotovo pa v iskreno prijateljico našega naroda«. S tem je bila ta interesantna epizoda končana.

Slovenskim dijakom se je v splošnem na Dunaju slabo godilo; bili so večji del pravi siromaki. Neki so nezaslišano mnogo stradali. Eden iz te desperatne garde je bil Lovre Leskovec, zelo nadarjen mladénič, Notranjec, kmečki sin. Bil je menda brez vsake podpore od doma. Pokrival se je s turškim fesom ter je živel od milosti svojih kolegov. Kadar pa le ni bilo krajcarja od nobene strani, prazen želodec pa počne godrnjati, si Lovre izposodi od kolege stari ponošeni cilinder, vtakne fes v žep ter gre v katero koli restavracijo in se tam pošteno naje. Po večerji vstane in gre ven v oddelek, kjer stoji zapisano: »Für Herren«, cilinder pa pusti viseti na kluki v znamenje, da se bo vrnil. Ali Lovreta ni bilo več nazaj; zginil je. Zastonj so ga čakali, stari cilinder na kluki in natakarji po rastavracij. Na ta način je Lovro menda potrošil vse ponošene cilindre svojih kolegov. Napačno bi bilo, ako bi izrekli nad Lovrom preostro sodbo. »Sila kola lomi«. Ravno kar smo tudi čuli, kako misli sam Dr. Lovro Toman o nepremagljivih prirodnih zakonih. Pretekla so 4 leta. Zopet se vrnem na Dunaj, kar zagledam Leskovca, elegantno oblečenega s cvikerjem na nosu in finim cilindrom na glavi, kako se v fijakerju vozi po dunajskih ulicah. Kaj se je pa z Leskovcem zgodilo, da je postal tako hitro celi dendi?, pa mi odgovore: Obesil je pravniške študije na kluko in postal žurnalist. Bil je pri Tkalcu (pri dnevniku »Ost und West«) glavni sotrudnik, sedaj je pa odgovorni urednik »Zukunft-a«. Prav dobro se mu godi, ima dosti političnega vpliva, in mnogo dohodka ter razkošno živi. Kmalu nato je umrl, komaj 30 let star. Škoda tega nadarjenega človeka.

Koncem meseca julija sem položil na tehniki poslednje izpite. Dosegal sem toraj od detinstva zaželjeno meto — cilj — bil sem dovršen tehnik — bodoči inženjer! Radosten, poln lepih sanj rečem Dunaju z bogom, ter se odpeljem domov v Hrastnik.
